

Handelshögskolan vid
Göteborgs universitet
Juridiska Institutionen

**Barnkonventionens roll i delar av den
svenska skyddslagstiftningen avseende
barn som far illa i hemmet**

Examensarbete, 30 hp, höstterminen 2010

Programmet för juris kandidatexamen

Ämne: Socialrätt

Författare: Emma-Sophie Borgland

Handledare: Professor Lotta Vahlne Westerhäll

Innehåll

1	Inledning	4
2	Förkortningar	6
3	Definitioner	7
4	Syfte och avgränsningar	8
5	Disposition	9
6	Metod	10
7	FN:s konvention om barnets rättigheter - Barnkonventionen	11
7.1	Tillkomst	11
7.2	Ratificering, implementering och inkorporering	11
7.3	Konventionens förverkligande	12
7.4	Innehåll	14
7.5	Relevanta artiklar	15
7.5.1	Definitionen av barn och förbud mot diskriminering	15
7.5.2	Barnets bästa, rätten till livet och barnets rätt att komma till tals	16
7.5.3	Barnets rätt till skydd och stöd	19
8	Svensk sociallagstiftning	21
8.1	Relevanta utgångspunkter i Socialtjänstlagen	22
8.2	Relevanta utgångspunkter i lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga	24
8.3	Socialnämndens särskilda ansvar för barn som bevittnat våld i nära relation	25
8.3.1	Lagstiftning och övrig reglering	25
8.3.2	Praktisk tillämpning	27
8.4	Socialnämndens utredningsskyldighet	32
8.4.1	Lagstiftning och övrig reglering	32
8.4.2	Praktisk tillämpning	37
8.5	Anmälningsskyldighet till socialnämnden	39
8.5.1	Lagstiftning	39

8.5.2	Praktisk tillämpning	41
8.6	Socialnämndens befogenhet till tvångsomhändertagande i vissa fall	43
8.6.1	Lagstiftning och övrig reglering	43
8.6.2	Praktisk tillämpning	49
8.7	FN:s barnsrättskommitté.....	55
8.7.1	Barn som bevittnat våld i nära relationer	55
8.7.2	Barnavårdsutredningar	56
8.7.3	Barns rätt att komma till tals	56
8.7.4	Tvångsomhändertaganden och placering i familjehem.....	57
8.7.5	Regionala skillnader	57
9	Analys	58
9.1	Barnets bästa och förbudet mot diskriminering.....	58
9.2	Barns rätt att komma till tals.....	59
9.3	Barns rätt till skydd.....	60
10	Slutsats	63
11	Diskussion	64
12	Referenser.....	67

1 Inledning

Barn skall respekteras. Så lyder, sammanfattat i tre ord, Barnkonventionens budskap.¹

Dessa ord inleder regeringens proposition *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige* som skrevs tio år efter det att *FN:s konvention om barnets rättigheter* (Barnkonventionen) började gälla i Sverige. I svensk lagstiftning anges det att barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.² Det är i första hand barnets vårdnadshavare som har till uppgift att tillgodose barnets behov och att ge det omvårdnad, trygghet och en god fostran.³ Ibland återfinns dock inte denna trygghet, omvårdnad och respekt hos vårdnadshavarna, ett sådant exempel är de barn som utsätts för fysisk och psykisk misshandel eller sexuella övergrepp i hemmet av en närstående vuxen.

Barn som utsätts för brott utgör en särskilt sårbar grupp av brottsoffer. En stor del av de brott som drabbar barn begås av en vuxen i barnets närhet vilket leder till en mycket svår situation för barnet. De brott som drabbar barn kan vara såväl fysisk och psykisk misshandel som försummelse och sexuella övergrepp. Även i de fall där barnet bevittnar våld hemma anses han eller hon vara ett brottsoffer. Brott mot barn kan ge allvarliga konsekvenser för barnets personlighet, utveckling och tilltro till omvärlden. Barn har ofta svårigheter att bearbeta sina upplevelser på egen hand och kan dessutom ha besvär att våga berätta om och beskriva vad de har blivit utsatta för. Detta beror i vissa fall på bristande språklig utveckling som kan leda till att den unge inte blir trodd. En annan anledning till att barn inte berättar kan vara den lojalitetskonflikt som uppstår när det är en närstående vuxen som är förövare.⁴

När vårdnadshavarna inte uppfyller sina skyldigheter gentemot sina barn är det socialnämnden genom socialtjänsten i den kommun där barnet vistas som har det yttersta ansvaret att förebygga och åtgärda så att barnet inte far illa. Till sin hjälp har socialtjänsten flera olika socialrättsliga bestämmelser, vilka sedan Barnkonventionens tillkomst successivt har anpassats till de hårdare internationella kraven.⁵

---

¹ Prop. 1997/98:182 s. 8

² 6 kap. 1 § FB

³ 6 kap. 3 § FB

⁴ Lindgren, Pettersson, Hägglund (2001) s. 96

⁵ Se 2 kap. 1-2 §§ Sol samt 5 kap. 1-1a §§ SoL

Faktum kvarstår dock, 2009 var 22 % av samtliga anmälda misshandelsbrott, vilket innebär ca 19 000 brott, riktade mot barn och unga i åldrarna 0-17 år. Detta är en ökning med ca 11 % från 2008. När det gäller våldtäkt mot barn under 2009 anmäldes totalt 2 850 fall där 14 % av offren var pojkar. När det gäller grov fridskränkning anmäldes det totalt 1 280 fall där ca 2/3 var mot barn under 18 år. Ju yngre barnen som utsattes var desto större andel av brotten begicks inomhus och av en bekant till offret. I åldern 0-6 år begicks 85 % av alla övergrepp inomhus och i 93 % av fallen var det en, för offret, känd gärningsperson. I takt med att åldern på offret ökar vänder den statistiska trenden till att betydligt fler brott sker utomhus (i gruppen 15-17 år, 54 %) och av en obekant gärningsperson (i gruppen 15-17 år, 41 %). Brotten begås i första hand av pappa/styvpappa, i andra hand av mamma och i tredje hand av båda föräldrarna.⁶

Frågan som därför, med kunskap om ovanstående statistik, naturligen uppstår är om de sociallagar som samhället har som sina verktyg i arbetet med att skydda utsatta barn uppfyller sitt syfte och om de verkligen överrensstämmer med Barnkonventionens krav.

---

⁶ Brottsförebyggande rådet (2009) s. 6-8

2 Förkortningar

BBIC	Barns behov i centrum
BK	FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen)
BrB	Brottsbalken
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga
RF	Regeringsformen
SoF	Socialtjänstförordningen
SoL	Socialtjänstlagen
UNICEF	United Nations Children's Fund

3 Definitioner

Barn

I kommande framställning innebär begreppet barn varje människa under 18 år. Detta i enlighet med både Barnkonventionens art. 1 och 9 kap. 1 § Föräldrabalken (FB)⁷.

Missförhållanden i hemmet

En, för uppsatsen, användbar definition av missförhållanden i hemmet återfinns i regeringens proposition *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer*. Begreppet definieras där som fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar, samt fysisk eller psykisk försummelse, dvs. när den som vårdar barnet aktivt eller passivt försummar att tillgodose barnets grundläggande behov.⁸

Socialtjänst

I denna del sluter jag mig till en definition som återfinns i 2 § i *lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten*⁹. Enligt denna omfattar begreppet socialtjänst bland annat verksamhet enligt lagstiftning om socialtjänst samt verksamhet som i annat fall bedrivs av socialnämnd.

---

⁷ Lag 1949:381

⁸ Prop. 2002/03:53. s. 47 f.

⁹ Lag 2001:454

4 Syfte och avgränsningar

Mitt övergripande syfte med den här uppsatsen är att undersöka om svensk lag överrensstämmer med barnkonventionens krav, om lagstiftningen som är till för att skydda barn får avsedd och önskad effekt samt om Barnkonventionen tillämpas i praktiken. Jag kommer att fokusera på delar av den reglering, alltså de rättsliga verktyg, som socialnämnden har till sitt förfogande när det bland annat gäller att skydda och stötta de barn som blir misshandlade och utsatta för sexuella övergrepp i hemmet av närstående. De delar som här kommer att granskas är socialnämndens utredningsskyldighet, anmälningsplikten till socialnämnden, socialnämndens särskilda ansvar för barn som bevittnat våld i nära relationer samt tvångsomhändertaganden för vård i enlighet med *lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga* (LVU)¹⁰.

---

¹⁰ Lag 1990:52

5 Disposition

För att uppnå mitt syfte avser jag först att presentera barnkonventionens syfte och målsättning. En genomgång av, för arbetets syfte, relevanta artiklar samt hur dessa ska tolkas kommer att göras. Dessutom kommer en genomgång av barnkonventionens formella ställning i svensk rätt att göras.

Vidare följer en redogörelse för allmänna utgångspunkter för socialtjänstlagarna, vad gäller dels principer, dels relaterade rättsregler. Jag kommer sedan mer ingående att presentera de paragrafer som bär upp de fyra, av mig utvalda, områdena. Presentationen kommer bestå av dels en genomgång av rättsläget och praxis av betydelse, dels av hur dessa paragrafer tillämpas och vilken effekt de får i praktiken.

De ovanstående delarna kommer sedan att fungera som en bakgrund till den komparativa delen där jag undersöker huruvida svensk rätt, avgränsat till nämnda områden, i såväl lag som praktiskt utövande överrensstämmer med barnkonventionens krav och målsättning.

6 Metod

Primärt kommer jag att använda mig av svensk lagtext, Barnkonventionen och doktrin inom området. Eftersom Justitieombudsmannen¹¹ och Socialstyrelsen är de som granskar myndigheternas arbete i sociala frågor kommer deras rapporter och beslut att användas och granskas. Innan Socialstyrelsen blev tillsynsmyndighet för socialtjänsten hade Länsstyrelserna den uppgiften varför visst material även härstammar från dem. Jag kommer även att granska de slutsatser som *Kommitté för barnets rättigheter*, som är en kommitté som bildats för att kontrollera Barnkonventionens efterlevnad, avger efter att ha granskat Sveriges rapporter om vidtagna åtgärder för konventionens genomförande.¹²

---

¹¹ Se JO 2009-06-30 Diarienummer: 4564-2008 för en beskrivning av JO:s tillsyn

¹² SOU 1997:116 ss. 57-58

7 FN:s konvention om barnets rättigheter - Barnkonventionen

7.1 Tillkomst

”Barnkonventionens budskap kan sammanfattas i tre ord: Barn skall respekteras. Respekten för barnets fulla människovärde och integritet bildar utgångspunkten för det barnperspektiv som Barnkonventionen ger uttryck för.”¹³

FN:s konvention om barnets rättigheter, nedan kallad *Barnkonventionen*, antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989 och öppnades upp för undertecknande 26 januari 1990.¹⁴ Sverige skrev under konventionen 26 januari 1990 och ratificerade densamma, utan att reservera sig på någon punkt, den 21 juni 1990. Vid en genomgång av dess samtliga artiklar i och med godkännandet av konventionen konstaterades att svensk lagstiftning och praxis stod i god överensstämmelse med konventionens krav och att ratificeringen inte krävde några ändringar i rådande lagstiftning.¹⁵

7.2 Ratificering, implementering och inkorporering

Barnkonventionen är bindande för de stater som har ratificerat den vilket innebär att dessa stater efter en ratificering har åtagit sig en internationell folkrättslig förpliktelse att följa de bestämmelser som stadgas i konventionen.¹⁶ Införlivandet av internationella konventioner i nationell rätt sker dock på olika sätt i olika stater beroende på statens rättsliga traditioner och system. Det finns framför allt två system som används, det dualistiska och det monistiska rättssystemet. Det monistiska systemet innebär att ingångna konventioner utan någon åtgärd blir en del av den nationella rätten och alltså ska tillämpas direkt av domstolar och andra myndigheter på samma sätt som nationella bestämmelser.

I en stat som använder sig av det dualistiska systemet, till exempel Sverige, fordras det lagstiftning för att konventionen ska gälla i det nationella rättssystemet och vid en konflikt mellan konvention och nationell lagstiftning är det nationell rätt som går först. I Sverige blir en internationell konvention alltså inte direkt tillämplig utan internrättsliga föreskrifter. Istället har två metoder kommit att användas för att införliva internationella konventioner i svensk rätt - transformering och inkorporering. Transformering som metod innebär att konventionens åtaganden jämförs med den nationella rätten och om gällande rätt anses stå i

---

¹³ Prop. 1997/98:182 s. 8

¹⁴ Prop. 1989/90:107 s. 5

¹⁵ Prop. 1989/90:107 s. 28

¹⁶ Prop. 1997/98:182 ss. 8-9

god överensstämmelse med konventionens krav är ett konstaterade om detta tillräckligt. Om den nationella rätten däremot inte innehåller bestämmelser som överensstämmer med konventionen transformeras de delar som saknas eller är bristfälliga i nationell rätt till, i Sveriges fall, svensk författningstext. Inkorporering innebär för svensk del att det i lag föreskrivs att konventionen i sin helhet ska gälla som svensk lag.¹⁷ Inkorporering är den implementeringsmetod som ger en internationell konvention eller annan överenskommelse starkast ställning i nationell rätt.¹⁸ Barnkonventionen har transformerats in i svensk rätt och inga ändringar i den svenska lagstiftningen ansågs i den processen vara nödvändiga.¹⁹

Det faktum att en konvention inte har införlivats i det svenska rättssystemet innebär dock inte att den saknar betydelse för svensk rättstillämpning. Det har nämligen utvecklats en tolkningsprincip inom svensk praxis. Denna princip, som kallas för den fördragskonforma tolkningens princip, innebär att vi utgår från att våra författningar är förenliga med de internationella åtagande som vi gjort och därför skall tolkas i ”fördragsvänlig anda”.

Det råder delade meningar om huruvida Barnkonventionen borde bli lag i Sverige. Barnkommittén ansåg i sitt betänkande *Barnets bästa i främsta rummet*²⁰ att det inte fanns mycket att vinna på att införa Barnkonventionen i Sverige som redan hade en utbredd barnrättslig lagstiftning. De ansåg således att det var fullt tillräckligt att anpassa de svenska lagarna till konventionen samt att göra en grundläggande genomgång av lagarnas överensstämmelse med konventionens värdegrund och anda. Detta har dock renderat en del kritik från bland annat *United Nations Children's Fund* (UNICEF)²¹ och Barnombudsmannen²² som anser att barnets rättigheter och ställning generellt skulle stärkas om Barnkonventionen blev lag. Dessutom skulle större krav vad gäller kompetens om barns behov och rättigheter kunna ställas på beslutsfattare, myndigheter och domstolar.

7.3 Konventionens förverkligande

Regler om de redskap som Barnkonventionen har att tillgå för att förverkliga konventionens genomförande finns beskrivna i artiklarna 42-45. När det gäller kontroll av konventionens efterlevnad finns en kommitté, *FN:s kommitté för barnets rättigheter* - även kallad *barnrättskommittén*, som består av ett antal experter vilka är valda av konventionsstaterna.

---

¹⁷ SOU 1997:116 ss. 78-82

¹⁸ Schiratzki (2006) s. 24

¹⁹ Prop. 1989/90:107

²⁰ SOU 1997:116

²¹ Dahl & Lönerblad (2009)

²² Barnombudsmannen (2009)

Medlemmarna som tjänstgör i egenskap av egen person ska vara medborgare från de ratificerande staterna som har ett ”högt moraliskt anseende och erkänd sakkunskap på det område som denna konvention omfattar”. Det är även väsentligt att det råder en rättvisa dels avseende den geografiska fördelningen experter emellan och dels att en rimlig fördelning råder mellan de viktigaste rättsystemen.²³ Dessa experter har en varierad professionell bakgrund såsom mänskliga rättigheter, internationell rätt, socialt arbete, medicin och journalistik mm. Barnrättskommittén finns i Genève och träffas vanligen tre gånger om året där varje sammankomst varar i ca fyra veckor för att diskutera och utvärdera olika staters genomförande av konventionen.²⁴

Enligt artikel 44 har staterna i och med ratificering av konventionen iklätt sig en rapporteringsskyldighet till barnrättskommittén. Staterna ska till kommittén redovisa vilka åtgärder som staten har vidtagit för att genomföra konventionen. Den första rapporten ska avges inom två år och därefter ska rapporter skickas in var femte år.

Barnrättskommittén har utarbetat riktlinjer för hur rapporten ska vara utformad. Staterna rekommenderas att inkludera de svårigheter som konventionsstaterna har stött på i sitt implementeringsarbete, vilka prioriteringar i implementeringen som de gjort samt vilka mål som staten har för framtiden. Även relevant lagtext och statistik ska bifogas till rapporten.

När barnrättskommittén har fått del av rapporten inleds granskningsprocessen med att en arbetsgrupp från kommittén träffas för att göra en preliminär granskning av rapporten och att förbereda den sammankomst som ska hållas med staten för att diskutera rapportens innehåll. Detta förberedande arbete mynnar ut i en ”list of issues” som antyder vilka delar som kommittén önskar ta upp till diskussion. Denna skrivelse skickas tillsammans med en inbjudan, till den sammankomst där rapporten ska gås igenom, till den berörda staten. Staten har därefter även en möjlighet att skriftligt svara på detta innan sammankomsten. Kommittén ser helst att det är personer med befogenheter att fatta beslut, så som politiker, som deltar i sammankomsten.

Granskningsprocessen avslutas med att kommittén antar s.k. ”concluding observations” som bland annat innehåller rekommendationer till staten som de förväntas genomföra. Detta dokument syftar till att skapa en nationell debatt om implementeringen av konventionen varför det publiceras. Kommittén är också mån om att granskningsprocessen ska vara

---

²³ Art. 43 BK

²⁴ UN Office of the High Commissioner for Human Rights (1997) s. 4 ff

offentlig och uppmanar konventionsstaterna att ha samma förhållningssätt till deras rapporteringsprocess. Denna granskningsprocess är det enda som konventionen har att tillgå vad gäller efterlevnadskontroll, det finns för närvarande ingen möjlighet för enskilda barn att klaga till barnrättskommittén.²⁵

FN:s kommitté för barnets rättigheter ska inte sammanblandas med *Barnkommittén* som är en svensk kommitté som tillsattes 1996 av regeringen i syfte att utreda hur Barnkonventionens värderingar och bestämmelser syns i svensk lagstiftning och praxis.²⁶ Deras arbete mynnade senare ut i betänkandet *Barnets bästa i främsta rummet* (SOU 1997:116).

7.4 Innehåll

Barnkonventionen innehåller alla typer av mänskliga rättigheter - såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella. Konventionen innehåller också ett, i förhållande till de andra stora konventionerna om de mänskliga rättigheterna, nytt perspektiv på mänskliga rättigheter, nämligen rätten till särskilt skydd mot övergrepp och utnyttjande, en s.k. skyddseffekt. Samtliga av dessa rättigheter är lika viktiga och ska tillsammans skapa en helhet som i sin tur utgör Barnkonventionen. Rättigheterna är dock något olika till sin karaktär. De medborgerliga och politiska rättigheterna är absoluta och måste respekteras av samtliga stater oavsett utvecklingsnivå medan de sociala, ekonomiska och kulturella rättigheterna är av målsättningskaraktär och är till stora delar beroende av landets resurser.²⁷

Barnkonventionen inleds med en preambel där de principer om mänskliga rättigheter som tidigare har formulerats i FN:s konventioner uttrycks. Här slås det fast att barn har ett särskilt behov av vård och stöd på grund av sin sårbarhet. Det anges vidare att det är barnets familj som har det primära ansvaret för skydd och stöd samt det övergripande ansvaret för barnet men att samhället har det yttersta ansvaret för de fall då familjen brister i sin omsorg. Det betonas också att familjen är den grundläggande och naturliga miljön för var familjemedlem i allmänhet och för varje barn och dess utveckling och välfärd i synnerhet. Det poängteras vidare att staterna ska säkerställa att barn inte mot sin vilja skiljs från sina föräldrar, förutom i de fall där detta krävs med hänvisning till barnets säkerhet, samt att barn har rätt till båda sina föräldrar. Barnets behov ska dessutom alltid sättas framför föräldrarnas.

---

²⁵ UN Office of the High Commissioner for Human Rights (1997) s. 5 ff

²⁶ Prop. 1997/98:182 s. 10

²⁷ SOU 1997:116 ss. 54-55

Konventionen består vidare av 54 artiklar som är uppdelade på tre delar där den första delen (art. 1-41) innehåller materiella artiklar, som handlar om barnets rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda. Del två (art. 42-45) reglerar hur konventionen ska kontrolleras och garanteras medan del tre (art. 46-54) består av slutbestämmelser.²⁸

7.5 Relevanta artiklar

Konventionen är uppbyggd på fyra grundläggande principer: art. 2 *Förbud mot diskriminering*, art. 3 *Barnets bästa*, art. 6 *Rätten till liv och utveckling* samt art. 12 *Rätten att uttrycka sina åsikter*. Dessa artiklar ska vara vägledande vid tolkningen av de andra artiklarna men har också en självständig betydelse.²⁹ Nedan kommer en genomgång av de ovan nämnda artiklarna tillsammans med de sakartiklar som är relevanta för detta arbete att göras.

7.5.1 Definitionen av barn och förbud mot diskriminering

Av stor betydelse för Barnkonventionen är *artikel 4* som förpliktar de stater som ratificerat konventionen att vidta alla lämpliga åtgärder, såsom lagstiftning och administrativa och andra åtgärder, som krävs för att genomföra konventionen. Det är staten som har ansvaret för att rättigheterna respekteras och är den som får stå till svars inför konventionen vad gäller eventuella brister. Det är upp till varje stat hur de vill genomdriva konventionens krav så länge det sker i skenet av konventionens principer.³⁰

Alla människor under 18 år omfattas av konventionen och ska därmed tillförsäkras de rättigheter som konventionen stadgar. Detta stadgas i *artikel 1* där även begreppet ”barn” definieras. Sverige har en motsvarande definition av barn som bland annat uttrycks i 9 kap. 1 § FB och som föreskriver att den som är under 18 år är omyndig. Att barnets ansvar ökar med stigande ålder, såsom bland annat konstateras i Föräldrabalken³¹, är inte ett antagande som strider mot artikel 1 i Barnkonventionen.³²

I likhet med reglerna i den svenska Regeringsformen (RF)³³ uppställer Barnkonventionen, i *artikel 2*, ett förbud mot diskriminering. Artikeln stadgar således likabehandling vilket, liksom i samtliga övriga internationella konventioner om mänskliga rättigheter, är en av de grundläggande rättigheterna i Barnkonventionen. Artikeln har två perspektiv, barn har fullt

---

²⁸ SOU 1997:116 ss. 53-55

²⁹ Prop. 1997/98:182 s. 9

³⁰ SOU 1997:116 ss. 75-76

³¹ 6 kap. 11 § FB

³² SOU 1997:116 s. 61

³³ Lag 1974:152

och lika människovärde varför de inte får diskrimineras i förhållande till vuxna och alla barn har lika värde vilket också innebär att barn inte får diskrimineras i förhållande till andra barn. Orden ”respektera och tillförsäkra”, som återfinns i artikeln, innebär att den undertecknande staten dels har ett ansvar för adekvat lagstiftning och dels för att denna lagstiftning ger önskat resultat i praktiken, det krävs alltså ett aktivt förebyggande arbete från staten.³⁴ Artikeln innefattar också ett förbud mot regionala olikheter, barn ska alltså inte diskrimineras på grund av var barnet bor eller befinner sig.³⁵ Rätten omfattar alla barn som legalt befinner sig i den stat som är ansluten till konventionen.³⁶

7.5.2 Barnets bästa, rätten till livet och barnets rätt att komma till tals

Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Denna grundläggande princip om barnets bästa återfinns i konventionens *artikel 3*. Principen har sitt ursprung i två grundläggande tankar, dels att barn har fullt och lika människovärde och dels att barn behöver särskilt skydd och stöd.³⁷ *Barnets bästa* som begrepp har länge funnit i nationell lagstiftning, främst vad gäller den familjerättsliga regleringen, i bland annat Frankrike, Canada, Indien och Sverige. Beroende på att begreppet under en längre tid har funnits i den nationella lagstiftningen har det också stegvis utvecklats och integrerats i internationella dokument. I Barnkonventionen ges dock barnets bästa en särställning i förhållande till andra internationella dokument då det här omfattar alla åtgärder som rör barn och inte enbart familjerättsliga åtgärder. Begreppet ska alltså gälla inom samtliga samhällsområden, såväl inom de offentliga och privata välfärdsinstitutionerna och domstolen som inom de lagstiftande organen.³⁸

Några uttömmande definitioner av begreppet barnets bästa utarbetades inte i samband med konventionens tillkomst och har inte heller, av FN:s barnkommitté, utvecklats i efterhand. Kommittén har däremot vid ett upprepat antal tillfällen uttalat att konventionen ska betraktas och tillämpas som en helhet och att det inbördes förhållande som råder mellan artiklarna är väsentligt.³⁹ Det kan, med hänvisning till FN-kommitténs arbete, urskiljas två huvudsakliga användningsområden för artikel 3. Dels används barnets bästa som en allmän och grundläggande princip som alltid ska beaktas och ska sätta sin prägel på lagstiftning, beslut

---

³⁴ SOU 1997:116 s. 65

³⁵ Juhlén, Hodgkin, Newell (2008) ss. 42-44

³⁶ SOU 1997:116 s. 67

³⁷ SOU 1997:116 s. 125

³⁸ SOU 1997:116 ss. 126-127

³⁹ Juhlén, Hodgkin, Newell (2008) s. 48

och andra åtgärder som rör barn, dels som ett hjälpmedel för att tolka övriga artiklar.⁴⁰ Vid tolkning av sakartiklar ska samtliga av de grundläggande artiklarna, dvs. art. 2, 3, 6 och 12, beaktas. Att dessa fyra artiklar har en speciell relation märks bland annat genom att kommitténs rekommendation för att utröna vad som är barnets bästa består av att prata med barnet, vilket ger uttryck för artikel 12, barnets rätt att komma till tals. Vidare, om det uppstår en konflikt mellan olika artiklar i konventionen, kan artikel 3 användas för att klara ut dessa och på samma sätt användas om konflikter skulle uppstå mellan olika nationella bestämmelser.⁴¹ I vissa fall råder det även konkurrens mellan barnets bästa och andra intressen, exempelvis ett beslut som i första hand drabbar föräldrarna men som indirekt därmed också drabbar barnet. Under sådana förhållanden ska barnets bästa väga tungt, dock har det inte specificerats ytterligare.⁴² Konventionen kräver inte att barnets bästa i alla fall ska vara den övervägande faktorn, däremot uppställs det vissa krav i de fall där beslutsfattande myndigheter har kommit till slutsatsen att ett annat intresse väger tyngre. Under dessa förutsättningar måste beslutsfattarna kunna visa att de har gjort en sammanvägning av samtliga väsentliga intressen, dessutom krävs det en beslutsmotivering.⁴³

Vid bedömningar av barnets bästa ska hänsyn tas till vad som är bäst på både lång och kort sikt. I de fall som en tolkning av barnets bästa måste göras ska denna stämma överrens med de värden som präglar Barnkonventionen och en allt för kulturellt styrd tolkning av konventionen tolereras inte.⁴⁴ Vidare är barnets bästa ett dynamiskt begrepp som varierar inte bara över tid och utifrån sociala värderingar i olika samhällen utan en variation finns också från ett barn till ett annat och från vilken situation som det enskilda barnet befinner sig i.⁴⁵

I begreppet barnets bästa ingår också en skyldighet för staten att tillgodose barnets behov av skydd och omvårdnad. För statens del innebär detta att den ska visa respekt för föräldrarnas ansvar för och skyldigheter mot sina barn samtidigt som den är förpliktad att träda in och erbjuda skydd och stöd i de fall som föräldrarna brister i sin omvårdnad. Detta innebär i sin tur att staten, för att kunna uppfylla dessa krav, måste skaffa sig kunskap om hur barn lever för att på så sätt kunna ingripa snabbt i de fall där barn far illa.⁴⁶ Barnets bästa kräver vidare att såväl lagstiftare som praktiker intar ett barnperspektiv. Detta innebär en strävan efter att se

---

⁴⁰ SOU 1997:116 s. 130

⁴¹ SOU 1997:116 s. 143

⁴² SOU 1997:116 s. 137

⁴³ Prop. 1997/98:182 s. 13

⁴⁴ Juhlén, Hodgkin, Newell (2008) ss. 48-49

⁴⁵ SOU 1997:116 s. 131

⁴⁶ SOU 1997:116 s. 139

förhållanden och situationer ur barnets synvinkel och inte bara ta ställning till barnets bästa ur ett vuxet perspektiv.⁴⁷

I Sverige har begreppet barnets bästa funnits under en lång tid och principen om barnets bästa är tillsammans med principen om barns rätt att komma till tals de två som är vanligast förekommande i svensk lagstiftning. Begreppet återfinns bland annat i Föräldrabalken, Socialtjänstlagen (SoL)⁴⁸ samt i LVU^{49, 50}.

Rätten till livet är en allmän mänsklig rättighet som återfinns dels i artikel 3 i *FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna*, och i artikel 6 i den *Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter* och dels i artikel 2 i *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. Denna rättighet finns även stadgad explicit för barn i *artikel 6* i Barnkonventionen där den är en av de grundläggande principerna, vilket bland annat innebär att artikeln ska vara vägledande när sakartiklar i konventionen tolkas och tillämpas. Till skillnad från de övriga internationella dokumenten markerar Barnkonventionen, genom att uttrycka att ”konventionsstaterna skall till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling”⁵¹, att denna rätt inte enbart innebär en rätt att bli skyddad från att bli dödad utan också en rätt att överleva och att utvecklas.⁵² I första hand kommer statens skyldighet att säkra överlevnad och en god fysisk hälsa men artikeln gäller alla perspektiv på utveckling hos barnet, såväl psykologiska och moraliska som sociala.⁵³ I begreppet utveckling ingår inte enbart en skyldighet att förbereda barnet för ett självständigt vuxenliv utan också att ta tillvara och göra barndomen i sig till en så bra period som möjligt.⁵⁴ I svensk rätt syns denna rättighet bland annat i 6 kap. 1 § FB som stadgar en rätt för barn att bli behandlade med respekt för sin person och sin egenart.

En ytterligare grundläggande princip i Barnkonventionen återfinns i *artikel 12* och stadgar barnets rätt att uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem och att dessa i sin tur ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Vidare ges barnet en rätt att höras i samtliga rättsliga och administrativa förfaranden som barnet kan komma att beröras av. Denna artikel har kommit att kallas barnkonventionens demokratiartikel eftersom denna typ av

---

⁴⁷ SOU 1997:116

⁴⁸ Lag 2001:453

⁴⁹ Se bl.a. 6 kap. 2a §, 21 kap. 1 § FB, 2 § SoL, 1 § LVU

⁵⁰ Juhlén, Hodgkin, Newell (2008) ss. 51-53

⁵¹ Art. 6.2 BK

⁵² SOU 1997:116 s. 165

⁵³ Juhlén, Karin, Hodgkin, Rachel & Newell, Peter (2008) s. 82

⁵⁴ Juhlén, Hodgkin, Newell (2008) s. 85

rättighet ger barnet en status som en egen samhällsmedborgare och individ.⁵⁵ Det finns ingen minimiålder för när barnets rätt att uttrycka sina åsikter infaller och Barnkonventionen ger inte heller något stöd för att sätta en åldersgräns för när ett barns åsikter ska tillmätas betydelse. FN-kommittén poängterar att även små barn i de yngre åldrarna ska respekteras som egna individer och att de bör ses som fullgoda familjemedlemmar med egna angelägenheter och åsikter. Denna rättighet har inga begränsningar vilket bland annat innebär att det inte finns något område där föräldrarna ensamt har makten och där barnets åsikter inte ska tillmätas betydelse. Eftersom denna rätt gäller alla frågor som rör barnet är det få frågor där barn helt ska exkluderas, detta innebär också att rätten att delta inte är begränsad till de frågor som konventionen behandlar. Att barnets åsikt ska tillmätas betydelse innebär en skyldighet att lyssna till barnen och ta allvarligt på deras åsikter. I hur stor utsträckning som åsikterna ska tillmätas betydelse bedöms, enligt konventionen, utifrån ålder och mognad. Mognad som begrepp är inte vidare definierat men innebär i vilken mån som barnet kan förstå och bedöma de konsekvenser som den aktuella frågan kan innebära.⁵⁶

För att uppnå ovanstående krav ska barnet också ges en möjlighet att höras i alla domstols- och administrativa förfaranden och de åsikter som barnet där uttrycker ska tillmätas betydelse. Det föreligger dock inget krav, utan endast en rättighet för barnet och en aktiv skyldighet för staten att erbjuda möjligheten, att uttrycka sina åsikter. Domstolsförfaranden som begrepp omfattar en mängd olika ärenden, exempelvis samtliga tvistemål (såsom skilsmässa, vårdnadsärenden, och adoptionsärenden), mål om immigration och brottmål m.fl. Administrativa förfaranden är ett ännu vidare begrepp och innefattar bl.a. formella beslut om utbildning, sjukvård, skyddsåtgärder för barn och omvårdnad.⁵⁷ På senare tid har denna rättighet införts i svensk rätt bland annat både i SoL och LVU.⁵⁸

7.5.3 Barnets rätt till skydd och stöd

En grundläggande tanke, som kommer till uttryck redan i Barnkonventionens ingress är att barn bör få en uppväxt i en trygg familjemiljö som erbjuder barnet både kärlek och förståelse. Konventionens utgångspunkt är att värna om familjens integritet vilket bland annat uttrycks i *artikel 5* som stadgar att konventionsstaterna ska respektera föräldrarnas, men också den utvidgade familjens, övergripande ansvar, skyldigheter och rättigheter för sina barn. Konventionsstaterna ska också, enligt *artikel 9*, säkerställa att barn inte skiljs från sina

---

⁵⁵ Prop. 1997/98:182 s. 15

⁵⁶ Juhlén, Hodgkin, Newell (2008) ss. 124-126

⁵⁷ Juhlén, Hodgkin, Newell (2008) ss. 125-126

⁵⁸ 1 § LVU, 3 kap. 5 § 2 st. SoL

föräldrar mot sin vilja, förutom i de fall då ett avskiljande är nödvändigt för barnets bästa, exempelvis vid missförhållanden i hemmet. Det betonas vidare, i *artikel 18*, att det är föräldrarna som gemensamt har det yttersta ansvaret för barnets utveckling och uppfostran vilket ska ske utifrån barnets bästa och inte föräldrarnas bästa. I de fall där föräldrarna inte kan eller vill erbjuda motsvarande uppväxtförhållanden har myndigheterna en skyldighet att vidta åtgärder för att skydda barnet. *Artikel 19* stadgar en skyldighet för konventionsstaterna att genom aktiva åtgärder, såväl lagstiftning som sociala åtgärder och utbildning, skydda barn mot fysiska och psykiska övergrepp från vårdnadshavarens sida. Konventionen står här för en prioritetsordning som i första hand innebär att barn ska ses som fria individer med samma rättigheter som vuxna men där föräldrar och andra vårdnadshavare ändå anses som viktiga delar i en god uppväxt. Samhället ska i första hand i samråd med familjen stötta denna och först när familjen blir ett hot mot barnet ingripa och skydda barnet.⁵⁹ Att skilja ett barn från sin familj är ett ingrepp i familjens integritet som är den yttersta lösningen på en ohållbar situation men som ibland är nödvändigt för att kunna säkerställa barnets rätt till en harmonisk uppväxt. *Artikel 19* ska tillämpas i ljuset av *artikel 3* och *6* om barnets bästa och rätten till livet och uttrycker synen att ett barn har rätt till sina föräldrar medan föräldrar eller vårdnadshavare inte har någon absolut rätt till sina barn. De åtgärder som nämns i artikeln är både av förebyggande och ingripande karaktär och består bland annat i upprätta stödprogram åt familjer och upprätta fungerande rutiner för rapportering, remittering och utredning samt olika former av rättsliga förfaranden.⁶⁰

För de barn som har berövats sin familjemiljö och placerats i exempelvis fosterhem eller på lämplig institution, finns *artikel 20* som ger dessa barn rätt till särskilt skydd och stöd från staten. Det innebär att när familjen inte kan eller vill ta hand om sina barn är det statens skyldighet att göra det, såväl praktiskt som ekonomiskt. Värt att notera är att denna artikel hänvisar till familjen och inte till föräldrarna vilket i praktiken innebär att staten i första hand ska leta efter en annan placering i barnets utvidgade familj. Först därefter ska ett lämpligt fosterhem eftersökas medan institution är den sista utvägen. I detta ingår också att vid placering ska hänsyn tas till barnets behov av kontinuitet liksom till hans eller hennes kulturella och språkliga bakgrund.⁶¹

---

⁵⁹ Hammarberg (1994) s. 23

⁶⁰ SOU 1997:116 ss. 379-381

⁶¹ SOU 1997:116 s. 381

8 Svensk sociallagstiftning

I och med socialtjänstreformen som genomfördes 1982, då *Socialtjänstlagen* (SoL)⁶² och *lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga* (LVU)⁶³ trädde i kraft, ändrades grunddragen som ligger till grund för sociallagstiftningens uppbyggnad. Numera är det tilltron till människans förmåga att påverka sin situation som är grundläggande. Vidare ska socialtjänstens verksamhet grundas på en helhetssyn där en persons sociala situation och de problem som han eller hon upplever inte ska ses som enskild del utan som en del av det hela i personens sociala miljö. Som ett led i detta ska socialtjänstens verksamhet sträva efter att hitta en samlad lösning på personens sociala problem med hänsyn till den totala situationen. Socialtjänsten ska sträva efter att frigöra människors egen förmåga och grunda sitt arbete på demokratins och solidaritetens bas där respekt för människans självbestämmande och integritet ska vara central och där tvångsåtgärder endast vidtas i undantagsfall.⁶⁴

Socialtjänstlagen har sedan 1982 genomgått en del förändringar i takt med att samhället har förändrats. Det har dock inte gjorts några avvikelser från de grundtankar som fastslogs vid socialtjänstreformen. Däremot har man velat uppmärksamma förändringar i samhället som kan komma att påverka socialtjänstens arbete. I proposition 1996/97:124 uppmärksammades bland annat en utvecklingstendens i familjens sammansättning med bland annat fler unga och ensamstående föräldrar, vilken befarades kunde försätta barnen i en mer utsatt situation. På grund av detta ville man i större utsträckning rikta in socialtjänstens verksamhet på att verka med barnets bästa för ögonen. Ett led i att stärka barnperspektivet både inom SoL och LVU har varit att införa bestämmelser om hänsyn till barnets bästa och till barnets vilja och åsikter i alla beslut som rör barnet.⁶⁵

---

⁶² Lag 2001:453

⁶³ Lag 1990:52

⁶⁴ Norström och Thunved (2009) s. 35

⁶⁵ Se 1 kap. 2 § SoL, 3 kap. 5 § 2 st. SoL, 1 § LVU

8.1 Relevanta utgångspunkter i Socialtjänstlagen

SoL är enligt 1 kap. 1 § en ramlag som ska bygga på respekt för människors självbestämmande och integritet vilket innebär att samtliga åtgärder som vidtas med stöd av SoL sker på frivillig basis. Att SoL är en ramlag innebär bland annat att kommunerna, som har ansvaret för socialtjänsten⁶⁶, kan utforma sin verksamhet så att den passar lokala förhållanden.

I 5 kap. 1 § SoL föreskrivs ett, för kommunerna, särskilt och obligatoriskt ansvar för barn och unga. Detta innebär bland annat att de ansvarar för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden.⁶⁷ Vidare stadgar SoL en skyldighet för socialnämnden att samverka med andra myndigheter, såsom polisen och skolan, runt de barn som på något sätt, exempelvis p.g.a. misshandel, kan vara i behov av insatser från socialtjänsten. Samverkan ska ske både på övergripande nivå och på individnivå. På en övergripande nivå handlar det exempelvis om att motverka missbruk. På individnivå krävs det inte att det är klarlagt att barnet har varit illa utan det är tillräckligt med en grundad misstanke om någon form av missförhållande. Det är socialnämnden som i första hand har ansvaret för att en samverkan kommer till stånd.⁶⁸ Socialtjänsten ska alltid när de genomför åtgärder som har med barn under 18 år att göra beakta principen om barnets bästa samt ge barnet relevant information. Vidare ska socialtjänsten låta barnet få komma till tals och ta hänsyn till barnets åsikter i förhållande till dess ålder och mognad⁶⁹. Det är dock viktigt att barnet inte pressas på uppgifter eller försätts i en svår valsituation när hans eller hennes åsikter ska klargöras.⁷⁰

Till socialnämndens uppgifter hör också, enligt 3 kap. 1 § SoL, att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen samt att informera allmänheten om socialtjänsten i kommunen. Enligt 3 kap. 4 § SoL ska även socialnämnden i sitt uppsökande arbete ”upplysa om socialtjänstens arbete och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp”. De insatser som socialtjänsten sätter in ska vara en god kvalitet⁷¹, något som kan vara svårt att objektivt bedöma eftersom olika människor har olika behov och förväntningar. Det som ändå kan ses som gemensamma nämnare för en god kvalitet är en rättssäker handläggning, att den enskilde ges inflytande samt att vården eller insatserna är lätt tillgängliga. För att dessutom kunna

---

⁶⁶ 2 kap. 1 § SoL

⁶⁷ 5 kap. 1 § SoL

⁶⁸ 5 kap. 1a § SoL, Norström och Thunved (2009) ss. 121-122

⁶⁹ 1 kap. 2 § SoL, 3 kap. 5 § 2 st. SoL

⁷⁰ Norström och Thunved (2009) s. 70

⁷¹ 3 kap. 3 § SoL

försäkra en jämn och god kvalitet krävs att olika insatser följs upp och utvärderas.⁷² Ett ytterligare led i att kunna erbjuda en god kvalitet är att det inom socialtjänsten ska finnas personal med adekvat utbildning och erfarenhet som utför socialnämndens uppgifter. För att bevara och utveckla personalens teoretiska och praktiska färdigheter är kompetensutveckling en viktig del.⁷³ SoL innehåller även långtgående bestämmelser om dokumentation. Dokumentationskyldigheten omfattar såväl handläggning av ärenden som rör enskilda som beslut om stöd, vård och behandlingar. I dokumentationen ska kunna utläsas ”beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse”. Vidare är det av vikt att den dokumentation som görs utformas på ett sätt som respekterar den enskildes integritet.⁷⁴ Mer detaljerade anvisningar för hur dokumentationen ska ske återfinns i *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS*⁷⁵.

Några regler som finns i SoL och som är relevanta för detta arbete återfinns även, utformade på samma sätt, i LVU. Det gäller främst regler om familjehem samt om vårdnadsöverflyttningar.⁷⁶ Dessa regler kommer att behandlas vidare i stycke 8.6.1.

---

⁷² Norström och Thunved (2009) ss. 59-60

⁷³ 3 kap. 3 § 2 st. SoL samt Norström och Thunved (2009) s. 67

⁷⁴ 11 kap. 5-6 §§ SoL

⁷⁵ SOSFS 2006:5

⁷⁶ Se 6 kap. SoL samt 13 § 4 st. LVU

8.2 Relevanta utgångspunkter i lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga

SoL kompletteras med LVU som ger socialtjänsten rätt att med tvång inskränka i familjens personliga integritet genom att separera barnet från dess familj.⁷⁷ Syftet med denna lag är att säkerställa samhällets möjligheter att ge barn och unga den vård och behandling som de behöver trots att det inte finns samtycke från den unge och eller dennes vårdnadshavare.⁷⁸

Att alla barn har en rätt att få växa upp tillsammans med sina föräldrar och sin familj framgår både av Barnkonventionens artikel 9 och artikel 8 i Europakonventionen, som stadgar skydd för den enskildes privat- och familjeliv mot godtyckliga ingripanden från det allmänna⁷⁹. Vidare har alla barn rätt att växa upp skyddade från våld och övergrepp. Dessa två rättigheter kan komma att krocka i de fall där barnet inte kan erhålla adekvat skydd från sitt hem, exempelvis beroende på psykiskt eller fysiskt våld hemma. I dessa fall får man då göra en avvägning mellan dessa två rättigheter. En bedömning av barnets bästa får göras där en separation från sina föräldrar får ställas mot barnets vård- och skyddsbehov.⁸⁰

I 1 § LVU ges uttryck för huvudregeln inom socialrätten vilken innebär att samtliga åtgärder som vidtas av socialtjänsten i första hand ska göras med samtycke från den unge och eller dennes vårdnadshavare. Vidare anges att samtliga åtgärder enligt LVU ska vidtas med barnets bästa för ögonen, vilket här innebär att de beslut som fattas i enlighet med lagen inte får ha några andra syften än att förbättra för den unge.⁸¹ Dessutom poängteras i 1 § LVU, precis som i SoL, barnets rätt att komma till tals och få sin vilja beaktad i förhållande till sin ålder och mognad samt att få relevant information.

Eftersom detta är en tvångslagstiftning som, när den tillämpas, ofta innebär ett stort ingrepp på den personliga och familjens integritet finns flera bestämmelser i lagen som avser att skydda den enskilde och dennes familj från godtyckliga ingripanden från staten. Bland annat krävs det att samtycke till vård saknas och att vård anses nödvändigt då vissa, i lagen angivna, förutsättningar är uppfyllda⁸². Vidare krävs det, enligt 4 § LVU, en ansökan, med ett i lagen angivet innehåll, från socialnämnden till förvaltningsrätten för att ett beslut om tvångsvård ska kunna fattas. Hårda tidsfrister är ytterligare ett sätt att upprätthålla rättssäkerheten vid ett

---

⁷⁷ 2 kap. 8 § och 2 kap. 12 § RF

⁷⁸ 1 § LVU, Norström och Thunved (2009) s. 307

⁷⁹ Art. 8 EKMR

⁸⁰ Kaldal (2010) s. 276

⁸¹ Norström och Thunved (2009) s. 316

⁸² 1-3 §§ LVU

tvångsingripande. Lagen reglerar dessutom hur socialnämndens ansvar ser ut tiden efter själva omhändertagandet, när barnet är placerat utanför sin familj.

8.3 Socialnämndens särskilda ansvar för barn som bevittnat våld i nära relation

Barn som har bevittnat våld i nära relationer har en komplex status i det rättsliga systemet där de nu betraktas som brottsoffer men inte som målsägande varför de inte kan erhålla skadestånd⁸³. Den 15 november 2006 infördes en bestämmelse, vilken går att tillämpa när ett barn har blivit vittne till våld mot en närstående, i Brottskadlagen som innebär att ett barn har rätt till brottskadersättning från staten om barnet har bevittnat ett brott ”som är ägnat att skada barnets trygghet och tillit i förhållande till en närstående person”.⁸⁴ Tre år tidigare infördes en straffskärpningsgrund i Brottsbalken (BrB)⁸⁵ som innebär att den som har begått ett brott där brottet har ”varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person”. Från och med 2006 har dessa barn status som brottsoffer även i SoL.

8.3.1 Lagstiftning och övrig reglering

Socialnämnden har, enligt 5 kap. 11 § SoL, ett generellt ansvar för brottsoffer. De ska verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp. De har dessutom ett särskilt ansvar för de kvinnor och andra som utsatts för våld eller övergrepp av närstående samt för de barn som har bevittnat våld av eller mot närstående vuxna. Denna bestämmelse infördes i SoL 2001. Regeringen anförde då att socialtjänsten förvisso redan hade ett lagstadgat ansvar för samtliga som utsatts för våld varför införandet av en speciell paragraf om just detta ansvar inte skulle medföra några rättsliga konsekvenser. De menade dock att det ändå fanns ett behov av att belysa och tydliggöra socialtjänstens ansvar för brottsoffer eftersom socialtjänsten tidigare hade brustit i detta arbete.⁸⁶

Det var genom en lagändring 2006 som det särskilda ansvaret för barn som bevittnat våld i nära relationer infördes. Regeringen anförde som argument för detta att barn som har blivit vittne till ett våldsbrott kan reagera på ett liknande sätt som ett barn som själv blir utsatt för våld och är lika mycket ett offer som ett direkt drabbat barn. Man ansåg därför att det fanns ett starkt behov av att särskilt uppmärksamma denna grupp med barn och att tydliggöra

---

⁸³ 20 kap. 8 § 3 st. RB, Högsta domstolen, mål nr B 3193-05, dom 2005-11-02

⁸⁴ 4a § Brottskadlagen (1978:413)

⁸⁵ Lag 1962:700

⁸⁶ Prop. 2005/06:166 s. 14

socialtjänstens ansvar för dessa. Barnet kan i detta fall vara närstående antingen till offret eller till gärningspersonen och det omfattar även de fall då barnet bevittnar våld av en närstående mot ett annat barn. I första hand avses de fall då barnet har hört eller sett våld eller andra former av övergrepp begås.⁸⁷ Begreppet närstående ska i detta sammanhang förstås i princip på samma sätt som i 29 kap. 2 § 8 p. BrB, som reglerar försvårande omständigheter vid straffmätning.⁸⁸ I förarbetena till denna paragraf anges följande: ”Till närståendekretsen hör främst barnets mor eller far eller fosterföräldrar men även samboförhållanden hör givetvis hit. Normalt sett har barn dock en nära och förtroendefull relation även till andra vuxna än de som mer direkt ingår i familjen, så som t.ex. mor och farföräldrar, mostrar och fastrar. Även dessa bör omfattas av bestämmelsen”⁸⁹.

Behoven som socialtjänsten ska tillgodose kan skilja sig från barn till barn men kan bland annat bestå av skydd från den som utövar våld i hemmet eller hjälp med att bearbeta sina upplevelser.⁹⁰

Den 1 juli 2007 skärptes paragrafen ytterligare genom att ordalydelsen i paragrafen ändrades från ”bör” till ”skall” vilket tydliggjorde och skärpte socialnämndens ansvar.⁹¹

Socialstyrelsen har i *Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld*⁹² givit rekommendationer för hur socialtjänsten bör arbeta med barn som bevittnat våld i nära relationer. Här anges det bland annat att varje socialnämnd bör kunna erbjuda barnet råd, stöd- och behandlingsinsatser samt kontakter till olika former av stödorganisationer. Vidare bör de kunna erbjuda barnets föräldrar och andra närstående råd och stöd i deras arbete med barnet.

När det kommer till socialnämndens kännedom att ett barn har blivit vittne till våld i en nära relation ska en utredning inledas⁹³ där socialnämnden först och främst ska klarlägga vilket akut behov av stöd och hjälp som barnet har. Vidare ska det utredas vilken uppfattning barnet har om våldet samt hur våldet har påverkat barnet och dennes relation till sina föräldrar. Det

---

⁸⁷ Prop. 2005/06:166 s. 15 f.

⁸⁸ Prop. 2005/06:166 s. 35

⁸⁹ Prop. 2002/03:53 s. 111

⁹⁰ Prop. 2005/06:166 s. 15 f.

⁹¹ Prop. 2006/07:38 s. 46

⁹² SOSFS 2009:22

⁹³ 11 kap. 1 § SoL

är dessutom av största vikt att utreda huruvida barnet också har blivit utsatt för våld och vilken uppfattning som föräldrarna har om hur våldet kan komma att påverka barnet.⁹⁴

För att säkerställa att socialnämnden uppfyller sina skyldigheter⁹⁵ har Socialstyrelsen även listat hur verksamheten kring våldsutsatta kvinnor och deras barn bör bedrivas. Socialstyrelsen rekommenderar att varje verksamhet har fastställda mål som möjliggör uppföljning och utvärdering, en plan för hur socialnämnden ska nå ut till berörda grupper och enskilda om sin verksamhet samt regelbundna kartläggningar om förekomsten av våld i nära relationer samt omfattningen av barn som bevittnat våld. Vidare bör det i efterhand utredas huruvida de insatser och åtgärder som vidtagits har svarat mot de behov som har uppkommit hos antingen hela grupper eller enskilda individer. Ett led i kvalitetssäkringen bör också vara att ha tydliga rutiner för hur nämndens kontroll- och uppföljningsansvar ska fullgöras i förhållande till de aktörer som socialnämnden har delegerat till.⁹⁶

8.3.2 Praktisk tillämpning

Länsstyrelsernas tillsyn 2008/2009

Under 2007 fick länsstyrelserna i uppdrag av regeringen att förstärka tillsynen av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och de barn som blir vittnen till övergreppen. I detta uppdrag ingick också att ta fram allmänna bedömningskriterier i syfte att skapa en mer tydlig och enhetlig tillsyn.⁹⁷ Tillsynen, som var den första i sitt slag, omfattade 80 kommuner och genomfördes av landets länsstyrelser mellan september 2008 och mars 2009. De kriterier som arbetades fram för att genomföra tillsynen, s.k. nationella bedömningskriterier, utgick från relevant lagstiftning och dess grundläggande syften samt normering i form av föreskrifter och allmänna råd. Arbetet med att utarbeta kriterierna utgick från de områden som regeringen i sitt uppdrag hade uttryckt som de viktigaste att granska⁹⁸ och utmynnade i åtta övergripande ansvarsområden: uppsökande och förebyggande arbete, kvalitet, samverkan, säkerhet, handläggning och dokumentation, insatser, barnets behov samt vårdnad, boende och umgänge. För varje ansvarsområde fanns ett eller flera kriterier, totalt 26 stycken. Ett exempel på kriterium under ansvarsområdet ”Uppsökande och förebyggande arbete” var: ”Socialtjänsten informerar om vilket stöd som finns i kommunen för våldsutsatta kvinnor”⁹⁹.

---

⁹⁴ SOSFS 2009:22 s. 5

⁹⁵ 3 kap. 3 § SoL

⁹⁶ SOSFS 2009:22 s. 4

⁹⁷ Regeringsbeslut 53, S2007/4337/ST, 2007-05-03

⁹⁸ Se Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) bilaga 1

⁹⁹ För samtliga kriterier se Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) bilaga 3

Varje kriterium bedömdes sedan utifrån tre nivåer: helt uppfyllt, delvis uppfyllt och inte uppfyllt. Tillsynen avslutades med att länsstyrelsen fattade ett förvaltningsbeslut där eventuella brister i verksamheten beskrevs och där det framgick huruvida upptäckta brister skulle leda till påpekanden, kritik eller allvarlig kritik. Med brister avsågs förhållanden som inte överrensstämde med lagstiftningen och dess förarbeten eller med förordningar, föreskrifter, allmänna råd, rättspraxis och Justitieombudsmannens (JO) uttalanden och som därmed alltid måste åtgärdas.¹⁰⁰

Uppsökande och förebyggande arbete

När det gäller socialtjänstens uppsökande och förebyggande arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld har bedömningen gjorts utefter fyra kriterier. Dessa kriterier behandlar socialtjänstens informationsplikt (3 kap. 1 § SoL), uppsökande arbete (3 kap. 4 § SoL), identifiering av potentiella och faktiska offer samt möjlighet att erbjuda insatser för personer som utsätter närstående för våld.¹⁰¹

När det gäller informationsplikten visade granskningen att 75 av 80 kommuner hade information till dessa grupper. Denna information var dock endast helt tillräcklig i fyra fall medan det i de flesta kommuner återfanns brister. Tillsynen visade vidare att fler än hälften av de granskade kommunerna hade brister i sitt uppsökande arbete och i vissa kommuner fanns ingen sådan verksamhet över huvud taget. Det var endast ett fåtal kommuner som hade rutiner för, och bedrev, ett strukturerat uppsökande arbete. Systematik och struktur saknades också i många kommuner vad gäller arbetet med att identifiera våldsutsatta personer och deras barn. Personal inom socialtjänsten angav att de försökte att uppmärksamma misstanke om våld och till sin hjälp använde de bland annat checklistor, frågemanualer samt olika bedömnings- och utredningsmetoder där frågor om våld ingår. Slutligen var det 70 av 80 kommuner som kunde erbjuda insatser till personer som brukar våld mot närstående medan de återstående 10 kommunerna inte erbjöd några insatser alls. Insatserna som erbjöds bestod bland annat i råd- och stödkontakt med socialsekreterare eller kontakt med mansjourer m.fl. men kvaliteten, liksom utbudet varierade beroende på kommun.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) ss. 11-12

¹⁰¹ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 15

¹⁰² Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 16

Kvalitet

Länsstyrelserna uppställde två bedömningskriterier för tillsynen av de krav på kvalitet som 3 kap. 3 § SoL ställer på socialtjänstens arbete - dels om socialtjänsten hade något kvalitetssystem för den aktuella verksamheten och dels om kommunen tillförsäkrade personalens kompetens gällande arbetet med våldsutsatta personer och deras barn. Ett kvalitetssystem bör bland annat bestå av rutiner för hur verksamheten handlägger och dokumenterar sina ärenden, uppföljningsbara mål samt metoder för hur verksamheten följer upp och utvärderar planering, genomförande, resultat och utveckling. Allt utifrån lagstiftningens krav, kommunala mål och brukarens behov. Personalens kompetens bör inkludera kunskap om förekomsten av våldsutsatta personer och barn som bevittnar våld, vilket kan skapas genom regelbundna kartläggningar.¹⁰³

Det visade sig att flertalet av kommunerna helt saknade eller hade ett bristande kvalitetssystem - endast fyra kommuner uppfyllde lagkravet på kvalitetssäkring medan 18 kommuner inte gjorde det. En stor del av kommunerna saknade rutiner och riktlinjer för sitt dagliga arbete, uppföljningsbara mål samt metoder för uppföljning på verksamhetsnivå. Däremot hade de flesta kommuner handlingsplaner och genomförde uppföljningar på individnivå. Det kunde urskiljas en trend att de kommuner som strukturerat och målmedvetet arbetade med verksamhet som rörde denna grupp mer frekvent hade rutiner och riktlinjer för sitt arbete. När det gäller personalens kompetens och kompetensutveckling kunde konstateras att det mellan kommunerna skiljde i både kvalitet och kompetens och även här kunde en trend skönjas, de kommuner som var mer specialiserade på området föreföll ha en mer stabil personalstad och generellt sett en högre kompetens. Det framkom även att endast ett fåtal kommuner har kartlagt omfattningen av våld i nära relationer samt de barn som blir vittnen och det stora antalet socialtjänster vet inte hur många ärenden av detta slag de har.¹⁰⁴

Samverkan

Kommunernas ansvar för samverkan i de fall som rör våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld bedömdes i tillsynen utifrån förekomsten av rutiner för dels extern samverkan med aktörer utanför kommunen och dels intern samverkan inom kommunen. Resultatet visade på att en fjärdedel av de granskade kommunerna helt uppfyllde de lagstadgade kraven på samverkan, 12 kommuner saknade rutiner för samverkan medan 16 kommuner inte uppfyllde

---

¹⁰³ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) ss. 17-18

¹⁰⁴ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 18

lagkraven. De flesta kommuner upplevde dock att de har en fungerande samverkan både internt och externt men att det ofta saknas tydliga rutiner för det går till.¹⁰⁵

Handläggning och dokumentation

Länsstyrelsernas tillsyn visar att de flesta kommuner och nämnder följer de lagstadgade krav vad gäller handläggning av ärenden som rör våldsutsatta kvinnor. Den här delen av granskningen har fokuserat till största del på kvinnorna och inte på barnen som bevittnar våldet. Granskningen rapporterar dock att barnens situation inte alltid uppmärksammades och att deras behov inte alltid utreddes.¹⁰⁶

Insatser

När det gäller granskningen av de insatser som erbjuds till denna grupp nämns inte något om vilka insatser som har givits till barn som bevittnat våld i nära relationer.¹⁰⁷

Barnets behov

Bedömningen huruvida socialtjänsten i tillräcklig utsträckning tagit hänsyn till barnets behov i de fall när det har blivit vittne till våld i nära relation har i denna granskning utgått från följande. Om socialtjänsten, när ett barn har bevittnat våld, har gjort en förhandsbedömning om barnets situation (11 kap. 1 § SoL), om nämnden vid misstanke om att ett barn har utsatts för ett brott har tagit ställning till om en polisanmälan ska göras, om en utredning om hur våldet har påverkat barnet samt barnets behov av insatser har utretts samt om socialtjänsten kan erbjuda de insatser som ett barn som bevittnat våld är i behov av vad gäller skydd och stöd.¹⁰⁸

Resultatet av granskningen visade att flertalet av kommunerna gör någon form av förhandsbedömning men det var endast 38 av de 80 granskade kommunerna som helt uppfyllde de krav som lagstiftningen ställer. Av de övriga 42 kommunerna var det 12 som inte alls uppfyllde lagkraven medan det i de övriga kommunerna förekom brister såsom att en förhandsbedömning inte gjorts i alla anmälda fall eller att de inte på ett tillfredställande sätt uppfyllt skyndsamhetskravet. Andra brister som förekom var att trots att den genomförda förhandsbedömningen visade på ett behov av ytterligare utredning om barnets situation

---

¹⁰⁵ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 20

¹⁰⁶ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 23

¹⁰⁷ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) ss. 24-28

¹⁰⁸ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 28

gjordes ingen sådan och i vissa fall då socialtjänsten indirekt hade vetskap om barn som bevittnade våld, exempelvis genom ett ärende med en förälder som sökte hjälp, gjordes ingen förhandsbedömning av barnets situation och behov. Granskningen visade också att rutinerna kring anmälan och utredning samt insatserna kring barn som bevittnat våld varierar från kommun till kommun både vad gäller kvalitet och omfattning. När det gäller utredningarna kring dessa barn råder ofta stora brister i dokumentationen framför allt vad gäller redogörelser för hur barnet har påverkats av våldet samt för barnets behov.

Vidare var de flesta kommuner bra på att erbjuda insatser till de barn som har genomgått en utredning. Ofta brast det dock i bedömningen om vilka behov som barnet hade utifrån sin speciella situation. De flesta kommuner uppgav att de i nästan alla fall har tagit ställning till om en polisanmälan skulle göras, dock har detta i många fall inte dokumenterats på ett tillfredställande sätt. Nästan alla kommuner, 78 av 80, i granskningen kunde erbjuda insatser till barn som bevittnat våld. Det visade sig dock att det kunde skilja mellan kommunerna när det kommer till vilka insatser som kunde erbjudas. Exempel på insatser som de olika kommunerna kunde erbjuda var individuella samtal, gruppverksamhet och särskilda modeller för krisbearbetning¹⁰⁹. I vissa fall har uppföljningen av insatta åtgärder dock brustit. När länsstyrelsen i sin tillsyn intervjuade utsatta barn vittnade dessa om det värdefulla i att få prata med någon utomstående om det upplevda. Andra barn vittnade om svårigheterna med att få kontakt med socialtjänsten samt att bli sedd som en egen individ och inte som en del av den förälder som blivit slagen, kort sagt ett icke tillfredställande barnperspektiv.¹¹⁰

Vårdnad, boende och umgänge

I granskningen av huruvida socialtjänsten tillgodosatt barnets behov och perspektiv i vårdnad, boende- och umgängesfrågorna fokuserades framför allt på om och i så fall hur förekomsten av våld i hemmet uppmärksammades i samarbetssamtal hos socialtjänsten. Vidare granskades i vilken utsträckning som socialtjänsten i sin vårdnadsutredning tog hänsyn till förekomsten av våld samt om en särskild förhandsbedömning inleddes i de fall där uppgifter som våld uppkom i samband med en vårdnadsutredning.¹¹¹

Det var drygt hälften av de 80 granskade kommunerna som, av länsstyrelsen, bedömdes i tillräcklig mån ha uppmärksammat förekomst av våld mot närstående i sina samarbetssamtal.

---

¹⁰⁹ Trappan är en modell för att bemöta barn som bevittnat våld i sina familjer och för att underlätta deras krisbearbetning.

¹¹⁰ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) ss. 29-30

¹¹¹ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 31

I många kommuner fanns det dock brister främst gällande handläggningen och rutinerna i dessa ärenden och hur man på ett tidigt stadium uppmärksammar våldet. När det gällde rutiner och handläggning vid vårdnadsutredningar uppfyllde var fjärde kommun lagstiftningens krav fullt ut. Bland de områden där brister kunde konstateras återfanns bland annat dokumentationen i de utredningar där man haft vetskap om att våld förekommer. Det är även flera kommuner som brister i sina utredningar, främst vad gäller redogörelser för våldets omfattning och hur våldet hade påverkat barnet, på både kort och lång sikt. Ofta i utredningarna användes dessutom ord som riskerade att förminska allvaret både i omfattningen av våldet och vilka följder detta kan få för barnet istället för att uppmärksamma det.¹¹²¹¹³

8.4 Socialnämndens utredningsskyldighet

Socialnämnden har, som ovan nämnts, ett särskilt ansvar för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Det är bland annat därför som socialnämnden, när de får kännedom om att ett barn far illa och är i behov av stöd och insatser från socialnämndens sida, ska inleda en s.k. barnavårdutredning. Denna utredning ska sedan ligga till grund för samtliga åtgärder som vidtas av socialnämnden vilket kan innefatta allt från månatliga stödsamtal till ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU.

8.4.1 Lagstiftning och övrig reglering

Socialnämnden är skyldig att inleda en utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Den information som framkommer vid en sådan utredning ska även dokumenteras.¹¹⁴ Det har ingen betydelse från vem, enskild eller myndighet, som nämnden har fått kännedom. Skyldigheten i 11 kap. 1 § SoL tar inte enbart sikte på åtgärder som kan vidtas enligt SoL utan även kring ärenden där åtgärder enligt exempelvis LVU och FB kan bli aktuella. Utredningen ska påbörjas utan dröjsmål vilket innebär att det föreligger ett skyndsamhetskrav.¹¹⁵

I förarbeten till socialtjänstlagen¹¹⁶ angavs att utredningsbegreppet omfattar all form av verksamhet som är ägnad att möjliggöra nämndens beslutsfattande i det enskilda fallet. Nämnden ska dock innan en utredning påbörjas göra en bedömning av huruvida det kan antas

---

¹¹² Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 32

¹¹³ Mer om utredningsskyldigheten se stycke 8.4

¹¹⁴ 11 kap. 1 § SoL

¹¹⁵ Norström och Thunved (2009) s. 228

¹¹⁶ Prop. 1979/80:19

att de förhållanden som har föranlett nämndens uppmärksamhet kan leda till någon åtgärd från nämndens sida. En utredning ska alltså inte göras om det redan från början står klart att nämnden inte bör eller kan vidta några åtgärder.¹¹⁷ Det framgår inte av förarbetena inom vilken tid som en förhandsbedömning ska vara gjord men då en utredning ska inledas ”utan dröjsmål” förutsätts indirekt att en förhandsbedömning inte får ta orimligt lång tid. Justitieombudsmannen har uttalat att vad som avgör huruvida nämnden inleder en utredning eller inte får avgöras från fall till fall. En bedömning av innehållet i anmälan samt nämndens tidigare kännedom om den eller de som anmälan avser bör göras.¹¹⁸

Utredningen ska, med hänvisning till den enskildes rättssäkerhet, vara av den omfattningen att nämnden kan fatta ett korrekt beslut på grundval av denna. Utredningen bör omfatta information som har betydelse för bedömningen av om den som utredningen avser är i behov och stöd, skydd eller hjälp. En proportionalitetsbedömning ska göras avseende det intrång i den enskildes integritet som en utredning innebär i förhållande till de intressen som myndigheten ska tillgodose.¹¹⁹

I de fall där utredningen avser behovet av att ingripa till ett barns skydd har nämnden ett långtgående utredningsansvar varför kravet på samtycke från barnet eller dennes vårdnadshavare för de utredningsåtgärder som vidtas bortfaller.¹²⁰ 11 kap. 1 § SoL kompletteras i de fall som avser att utreda ett barns behov av skydd eller stöd, med 11 kap. 2 § SoL som anger hur utredningen ska bedrivas. Socialnämnden har i dessa fall rätt att konsultera sakkunniga vid bedömningen om barnet är i behov av insatser, och i så fall vilka. Dessutom har socialnämnden rätt att kontakta personer och myndigheter i barnets närhet, exempelvis skola, daghem, den unges familj osv., för att kunna utreda vilka sakförhållanden som föreligger. I paragrafen poängteras också att utredningen ska bedrivas med största möjliga hänsyn till samtliga inblandade. Denna bestämmelse tydliggör också att socialnämnden vid konsultationer och vid andra kontakter som nämnts ovan kan, om det är nödvändigt, utlämna uppgifter som i annat fall skulle vara sekretessbelagda.¹²¹

I *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga*¹²² ges mer detaljerade instruktioner för hur en utredning bör bedrivas. När

---

¹¹⁷ Norström och Thunved (2009) s. 230

¹¹⁸ JO 1995/96 s. 313

¹¹⁹ Norström och Thunved (2009) ss. 229-230

¹²⁰ Socialstyrelsen (2006) s. 25

¹²¹ Norström och Thunved (2009) s. 234

¹²² SOSFS 2006:12

handläggaren beslutar att inleda en utredning bör första steget vara att upprätta en utredningsplan. Denna plan syftar till att beskriva hur arbetet med utredningen är tänkt att bedrivas men bör vid behov kompletteras och ändras under arbetets gång. När handläggaren upprättar planen bör samråd med barnet och dennes vårdnadshavare ske där de exempelvis kan ges inflytande när det gäller vilka som ska kontaktas under utredningens gång. Barnets åsikt ska tas i beaktande i förhållande till dennes ålder och mognad. Utredningsplanen bör innehålla en redogörelse för vad som ska klargöras i utredningen och därmed även syftet med de samtal som ska föras med barnet och vårdnadshavare, både ensamma och tillsammans. Dessutom ska det anges vilka sakkunnigeutlåtanden som bör inhämtas samt vilka referenspersoner som bör kontaktas. Slutligen bör planen innehålla en preliminär tidsplan samt information om huruvida det kommer att användas någon speciell metod för att genomföra utredningen. När utredningen, som i dessa fall, syftar till att utreda ett barns behov av skydd och stöd bör den ha ett tydligt barnperspektiv där fokus ligger på barnets situation, hans eller hennes behov, om dessa är tillgodosedda samt vilka insatser från socialtjänstens sida som det enskilda barnet kan vara i behov av.¹²³

De uppgifter som möjliggör en utredning bör, enligt Socialstyrelsen, inhämtas på ett ”strukturerat sätt och utifrån kunskap och beprövad erfarenhet”¹²⁴. Socialstyrelsen rekommenderar i sina allmänna råd en utredningsmetod som de själva utarbetat i och med projektet *Barns behov i centrum* (BBIC).¹²⁵ Enligt Socialstyrelsen är BBIC ett system som vilar på en pålitlig vetenskaplig grund och som syftar till att skapa en enhetlighet i utredningar och uppföljningar kring barn när det gäller handläggning och dokumentation. Förutom att skapa en större rättssäkerhet kring utredningarna syftar denna metod även till att förstärka barnets delaktighet och inflytande, ge ett bättre sätt att samarbeta med barnets familj samt skapa rutiner för hur insatser sätts in och följs upp.¹²⁶

Ett barn under 15 år företräds i en barnavårdsutredning enbart av sin vårdnadshavare vilket innebär att dess medverkan i denna i hög utsträckning beror på om vårdnadshavaren samtycker eller ej. Inte heller äldre barn har någon rätt till offentligt biträde.¹²⁷ Det har vid flera tillfällen föreslagits att en möjlighet att under en barnavårdsutredning kunna tala med

---

¹²³ SOSFS 2006:12 ss. 3-4

¹²⁴ Socialstyrelsen (2006) s. 61

¹²⁵ SOSFS 2006:12 s. 4, Socialstyrelsen (2006) s. 61

¹²⁶ Socialstyrelsen (2006) s. 61

¹²⁷ Kaldal (2010) s. 152

barnet utan vårdnadshavarens samtycke ska skrivas in i SoL.¹²⁸ Från och med den 1 augusti 2010 har denna möjlighet tillkommit genom ett tillägg i 11 kap. 10 § 2 st. SoL¹²⁹ som bland annat anger att ”vid en sådan utredning som avses i 2 § om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.” Är barnet över 15 år kan han eller hon, enligt 11 kap. 10 § SoL, själv föra sin talan varför ett samtycke inte behövs av föräldrarna.

I 11 kap. 2 § 2 st. SoL anges vidare att utredningen ska bedrivas skyndsamt. Tidsgränsen för utredningens utförande är dock fyra månader. Att tiden för utredningen får förlängas med viss tid innebär i praktiken att socialnämnden ska fatta ett nytt beslut om en ny tidsfrist. Tiden får endast förlängas i undantagsfall, exempelvis p.g.a. en komplicerad polisutredning.¹³⁰ Slutligen stadgar tredje stycket att den som berörs av en utredning ska underrättas om att en sådan har inletts. Socialnämnden åläggs här en informationsplikt i förhållande till de som berörs av att en utredning, om behov av insatser till stöd eller skydd för en underårig, inleds. Det ska alltid vara tydligt att och hur en utredning bedrivs och socialnämnden är skyldig att underrätta familjen om dess beslut och om hur de bedriver utredningen. Av underrättelsen bör framgå vad som är anledningen till den inledda utredningen, upplysning om vad en utredning innebär, förslag på tid för samtal eller besök och kontaktuppgifter till handläggaren av utredningen¹³¹. Handläggaren har även ett ansvar för att barnet, med hänsyn till hans eller hennes ålder och mognad, får information om vilka beslut som fattas och vad detta kommer att innebära för barnet. När det handlar om barn som blivit placerade utanför hemmet ska barnet minst en gång, men helst vid flera tillfällen få information om anledningen till placeringen.¹³² Även kontakter med eventuella konsulter som anlitas, i enlighet med paragrafens första stycke, ska vara klara och det ska tydligt anges i vilket syfte de konsulteras samt vilka frågor som ska besvaras. Den som har anmält misstankar om att ett barn far illa har däremot ingen rätt att få veta vad som sedan händer med anmälan. Denna begränsning kommer i och med reglerna i *offentlighets- och sekretesslagen*¹³³ om sekretess inom socialtjänsten. Det är dock tillåtet för socialtjänsten att bekräfta att de har tagit del av anmälan.¹³⁴

---

¹²⁸ Se ex. SOU 2009:68

¹²⁹ Prop. 2009/10:192

¹³⁰ Norström och Thunved (2009) s. 234

¹³¹ SOSFS 2006:12 s. 3

¹³² SOSFS 2006:12 s. 6

¹³³ Lag 2009:400

¹³⁴ Norström och Thunved (2009) s. 235

Socialstyrelsen redogör i sina allmänna råd även för hur underlaget som ligger till grund för handläggarens beslut bör utformas. Det bör bland annat framgå vilket datum beslut om att inleda utredning fattades samt när utredningen var färdigställd. Det bör också finnas en redogörelse för hur utredningen har genomförts samt för de insatser som barnet har erhållit, både tidigare och pågående. Vidare ska barnets behov och information om huruvida dessa blir tillgodosedda av vårdnadshavaren samt eventuella försvårande faktorer i familjemiljön kartläggas häri. Eventuella utlåtanden från sakkunniga och referenspersoner ska också finnas med. Slutligen ska en analys av det material som insamlats under utredningens gång och en bedömning därefter av barnets behov av insatser finnas med i beslutsunderlaget.¹³⁵ När beslut om insats har fattats ska en genomförandeplan upprättas¹³⁶. Denna plan ska bland annat innehålla en redogörelse för hur barnets behov ska tillgodoses samt hur den fortsatta kontakten med handläggaren ska fungera.

Då ett barn har blivit flyttat för vård utanför sin familj, antingen genom en frivillig insats enligt SoL eller medelst tvång via LVU, ska en vårdplan upprättas¹³⁷. I de fall en ansökan om LVU görs, ska vårdplanen bifogas med ansökan om tvångsvård till förvaltningsrätten. En vårdplan ska redogöra för de övergripande målen med en placering och grundar sig på det material som har samlats in under utredningens gång. Att lagstifta om vad en sådan vårdplan ska innehålla har inte ansetts ändamålsenligt utan detta får avgöras från fall till fall. Ett minimikrav är dock att det i planen framgår vilken vård som socialnämnden avser ordna till barnet.¹³⁸ Detta i syfte att klargöra hur insatsen ska genomföras och vilka delmål som finns.¹³⁹ Vårdplanen ska även redogöra för hur barnets kontakt med närstående ska kunna tillgodoses.¹⁴⁰

Efter att utredningen har avslutats, oavsett vad som där beslutades, ska en uppföljning ske. I de fall där utredningen avslutades utan besked om insats ska handläggaren ändå följa upp ärendet genom att en tid efter beslutet ta kontakt med barnet och dennes vårdnadshavare. I de fall där beslut om insatser fattades bör handläggaren göra en uppföljning om huruvida de mål och syften som har redogjorts för i utarbetade planer och beslutsunderlag stämmer överrens med verkligheten. Genomförandeplanen ska ändras och kompletteras om barnets behov av

---

¹³⁵ SOSFS 2006:12 s. 6

¹³⁶ 11 kap. 3 § SoL samt 5 kap. 1a § SoF

¹³⁷ 11 kap. 3 § SoL

¹³⁸ Norström och Thunved (2009) ss. 236-237

¹³⁹ Norström och Thunved (2009) s. 238

¹⁴⁰ SOSFS 2006:12 s. 7

insatser förändras över tid.¹⁴¹ De barn som blir placerade ska handläggaren för uppföljning ha personlig kontakt med minst var sjätte månad¹⁴².

8.4.2 Praktisk tillämpning

Länsstyrelsen

Barnuppdraget är ett uppdrag som Regeringen gav till länsstyrelserna åren 2006-2007 och som syftade till att förstärka tillsynen av bland annat socialnämndernas arbete med barn och unga. Regeringen ansåg det vara angeläget att kunna försäkra god kvalitet och säkerhet samt rättsäkerhet i de insatser som socialtjänsten erbjöd framför allt med hänvisning till de ingrepp i barnets och familjens liv som insatser från socialtjänsten faktiskt innebär.¹⁴³ En del i Barnuppdraget har därför varit att länsstyrelserna under 2006 och 2007 har granskat barnavårdsutredningar i nästan samtliga kommuner i Sverige och då fokuserat på dokumentation och handläggning. Den övergripande frågeställningen bestod i om utredningen i stort håller en god kvalitet i alla delar, om barnet har fått komma till tals, om och i så fall hur socialnämnden har gjort sin bedömning av barnets behov och har en plan för hur dessa ska tillgodoses samt huruvida socialnämnden har haft ett tydligt underlag vid beslutsfattandet.¹⁴⁴

Länsstyrelserna kom fram till följande. Det har skett en successiv förbättring vad gäller barnavårdsutredningar i stort och sammantaget har barnets position i det sociala arbetet förstärkts. Socialtjänsten har blivit bättre på, att i utredningarna, beskriva barnets behov och låta barnet få komma till tals. Kvaliteten på utredningarna har i stort förbättrats.¹⁴⁵ Det förekommer dock fortfarande brister. En tredjedel av länsstyrelserna uppger att det råder en ojämn kvalitet på utredningarna i olika delar av länet där vissa kommuner utför allsidiga utredningar som belyser många olika perspektiv medan andra kommuner endast förmår att åstadkomma knapphändiga utredningar som saknar barnperspektiv. Andra kommuner har svårt att ge en allsidig bild av barnets situation i de fall där ett barn har en speciell problematik, då fokuserar man all sin kraft på denna. När det gäller utredningarnas omfattning visar granskningen att de flesta kommuner delvis brister i sina beskrivningar av vårdnadshavarnas omsorgsförmåga. Många kommuner fokuserar på graden av känslomässig omsorg som ges till barnen och bortser helt från vårdnadshavarnas förmåga att ge barnet

---

¹⁴¹ SOSFS 2006:12 s. 7

¹⁴² 5 kap. 1b § SoF

¹⁴³ Länsstyrelserna (2008) s. 5

¹⁴⁴ Länsstyrelserna (2008) ss. 30-31

¹⁴⁵ Länsstyrelserna (2008) s. 31

grundläggande vård, skydd och stöd. Dessutom är pappornas förmågor beskrivna i mindre omfattning är mammornas och relationen till eventuella syskon och andra nära familjemedlemmar saknas ofta helt.

Granskningen visade vidare att socialtjänsten i många fall gör en egen bedömning av barnets behov och hur man ska tillgodose dessa, dessutom finns det i de allra flesta fall en redogörelse för på vilka grunder som beslutet har fattats. Samtidigt visar granskningen att många kommuner fortfarande måste förbättra sina bedömningar. Övervägande delen utredningar färdigställs inom tidsgränsen på fyra månader. Det som brister i detta perspektiv är att det, i de fall när tiden överskridits, inte finns något förlängningsbeslut - vilket krävs om tiden för utredningen förefaller dra ut på tiden^{146 147}.

En annan del i Barnuppdraget var en granskning av barnavårdsanmälningarna och vad dessa lett till när de kommit socialtjänsten till handa. Här bestod den övergripande frågeställningen bland annat av frågan om barn som är i behov av skydd och stöd får sina behov utredda på ett tillfredställande sätt samt om de ställningstaganden som socialtjänsten gör när de beslutar att inte inleda utredning är rimliga.¹⁴⁸ Huruvida barnet får sina behov utredda på ett tillfredställande sätt beror till stora delar på var i landet eller länet som barnet bor. Skillnaderna i bedömningar och utredningar varierar alltså i stor utsträckning beroende på var i landet man befinner sig. När det gäller de överväganden som görs i förhandsbedömningen kan konstateras att 18 av 21 länsstyrelser har observerat att förhandsbedömningarna frekvent drar ut på tiden. Det är vanligt förekommande att det dröjer en eller flera månader innan socialtjänsten beslutar om att inleda eller utredning eller inte, ofta har man inte heller under den här tiden vidtagit några akuta inledande insatser. Det råder en stor variation mellan de olika kommunerna av hur många anmälningar som kommer in som leder till en utredning. Det varierar mellan 20 och 80 % och i många fall har länsstyrelsen haft svårt att analysera de beslutsmotiveringar som kommunerna har avgivit vid beslut om att inte inleda en utredning varför bedömningen om orsaker till detta är svåra att göra.¹⁴⁹

I den rapport som beskrivits ovan¹⁵⁰ och som granskade insatser till barn som bevittnar våld i nära relationer förekom också en del kritik mot socialtjänstens utredningar som här ska

---

¹⁴⁶ 11 kap. 2 § 2 st. SoL

¹⁴⁷ Länsstyrelserna (2008) ss. 31-34

¹⁴⁸ Länsstyrelserna (2008) s. 24

¹⁴⁹ Länsstyrelserna (2008) s. 25

¹⁵⁰ Se stycke **Fel! Hittar inte referensälla.**

redovisas. I nyss nämnda tillsyn anser länsstyrelserna att kommunerna har skäl att förbättra sina utredningar bland annat vad gäller de barn som har bevittnat våld. Det påpekas, precis i linje med Socialstyrelsens allmänna råd, att utredningens fokus måste ligga på barnets situation och på hur våldet påverkar barnet och dennes relation till sina föräldrar. Dessutom uppmärksammades brister i vissa kommuners handläggning när det kommer till att prata med barnen där samtal med barnen i vissa fall inte ens förekommit och i andra fall är det brister i dokumentationen av det samma. Det efterlyses dessutom fler metoder för att prata med barn eftersom detta ofta är en utmaning då barn i utsatta situationer så som denna har svårt att berätta bland annat på grund av känslor av skuld och skam.¹⁵¹

8.5 Anmälningsskyldighet till socialnämnden

Socialnämnden har, som tidigare nämnts, det yttersta ansvaret för alla som vistas i kommunen och har dessutom ett särskilt ansvar för barn och unga. Syftet med anmälningsskyldighet till socialtjänsten, som stadgas i 14 kap. 1 § SoL, är att möjliggöra för socialtjänsten att uppmärksamma de barn som far illa eller riskerar att fara illa och som ännu inte har kommit till socialtjänstens kännedom och kanske inte kommer att göra det om man inte får information från de som rör sig i barnets vardag.¹⁵²

8.5.1 Lagstiftning

Bestämmelsens första stycke stadgar inte någon plikt utan utgörs istället av en uppmaning till allmänheten att varje person som får kännedom om att ett barn far illa på ett sådant sätt att socialnämnden behöver ingripa bör anmäla detta till nämnden. Denna uppmaning gäller inte enbart de fall där någon misstänker att ett barn far illa i hemmet utan också utanför hemmet, exempelvis att en ungdom vistas i ohälsosamma miljöer eller prostituerar sig.¹⁵³

I 14 kap. 1 § 2 st. återfinns däremot en sanktionerad skyldighet för vissa myndigheter och deras anställda, inom både offentlig och privat regi, att anmäla sina misstankar om eventuella missförhållanden till socialtjänsten.¹⁵⁴ 1998 utvidgades anmälningsskyldigheten till att jämställa offentlig och enskild verksamhet och dess anmälningsskyldighet vilket hade sitt ursprung i en generell ökning av privatiseringarna i samhället, bland annat inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården.¹⁵⁵ För att anmälningsskyldighet ska uppstå krävs det dels att personen innefattas av

---

¹⁵¹ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) s. 29

¹⁵² Vahlne Westerhäll (2002) s. 77

¹⁵³ Norström och Thunved (2009) s. 280

¹⁵⁴ Vahlne Westerhäll (2002) s. 77

¹⁵⁵ Vahlne Westerhäll (2002) s. 88

gruppen som är anmälningsskyldiga enligt 14 kap. 1 § 2 st. SoL, dels att denna person får vetskap om något som kan innebära att barnet är i behov av skydd och stöd. Förskola, fritidshem och skola är typiska exempel på myndigheter vars verksamhet rör barn men också barn- och ungdomsvård, tandvård samt polis och åklagarmyndighet omfattas.¹⁵⁶ Även de som arbetar med vuxna inom hälso- och sjukvården samt socialtjänsten och genom det arbetet får vetskap om barn som kan fara illa omfattas av anmälningsskyldigheten.¹⁵⁷ Anmälningsskyldigheten avser varje anställd på de myndigheter som omfattas och det är uppgifter som vederbörande har fått reda på i sin yrkesutövning som han eller hon är skyldig att anmäla. Uppgifter som den anställde fått reda på som privatperson omfattas alltså inte av anmälningsskyldigheten men bör ändå anmälas enligt 14 kap. 1 § 1 st. SoL.¹⁵⁸ Vidare omfattas *all* personal utan yrkesmässig avgränsning samt personal i både enskild och privat verksamhet inom socialtjänsten, skolan och hälso- och sjukvården.¹⁵⁹ I paragrafens tredje stycke regleras familjerådgivningens anmälningsskyldighet som är begränsad till kännedom om sexuella övergrepp eller misshandel, både fysisk och psykisk, i hemmet.

Det är blotta misstanken om missförhållande som kan föranleda insatser av socialnämnden som initierar anmälningsskyldigheten. Misstanken behöver inte grundas på några konkreta fakta, däremot ska misstankarna ha viss tyngd och det får inte röra sig om rena spekulationer.¹⁶⁰ Är sanningshalten i de uppgifterna svårvärderade eller inte styrkta ska de anmälas om det trots osäkerheten finns tecken på att ett barn kan vara i behov av skydd från socialnämndens sida. Det är sedan socialnämndens uppgift att utreda hur det förhåller sig med misstankarna. Det är alltså inte meningen att de anmälningsskyldiga ska göra en förhandsbedömning av uppgifterna utan det är upp till socialnämnden att utreda de faktiska förhållandena.¹⁶¹ Justitieombudsmannen har uttalat sig angående detta och dennes mening är att ”anmälningsskyldigheten är absolut och skyldigheten att anmäla infaller vid tidpunkten för blotta misstanken”.¹⁶² Frågan är vidare vad man ska få kännedom om för att anmälningsskyldighet ska inträda. I förarbetena preciseras inte vilka situationer som avses.

---

¹⁵⁶ Vahlne Westerhäll (2002) s. 85

¹⁵⁷ Vahlne Westerhäll (2002) s. 86

¹⁵⁸ Norström och Thunved (2009) s. 281

¹⁵⁹ Vahlne Westerhäll (2002) s. 86

¹⁶⁰ Vahlne Westerhäll (2002) s. 87

¹⁶¹ Norström och Thunved (2009) s. 281

¹⁶² Se bl.a. JO 1995/96 s. 247

Dock är syftet med anmälningsskyldigheten att möjliggöra för socialtjänsten att tillgodose barns behov av skydd, därför torde det vara situationer som inryms i 5 kap. 1 § SoL.¹⁶³

I 14 kap. 1 § 4 st. stadgas också en uppgiftsskyldighet för de myndigheter som är uppräknade i paragrafens andra stycke och avser sådana uppgifter som socialnämnden är i behov av i och med deras utredning. Det föreligger en uppgiftsskyldighet även om någon anmälan inte gjorts.¹⁶⁴

Den som underlåter, eller dröjer för länge, att lämna uppgifter som omfattas av anmälningsskyldigheten kan dömas till ansvar för tjänstefel i enlighet med 20 kap. BrB eller åläggas disciplinpåföljd enligt *lagen om offentlig anställning (LOA)*¹⁶⁵. Olika former av disciplinåtgärder som arbetsgivaren kan vidta kan också finnas reglerade i vissa kollektivavtal. Personal inom kommunal förskola och skola omfattas t.ex. av kollektivavtalet för kommunalt anställda (AB 95). Här anges bl.a. att arbetstagare som i anställningen gjort sig skyldig till fel eller försummelse kan åläggas disciplinpåföljd i form av skriftlig varning eller - vid svårare eller upprepade förseelser - löneavdrag.¹⁶⁶

Socialnämndens ansvar när det gäller anmälningsskyldighet handlar i första hand om att ha utarbetade rutiner för att ta emot samtliga anmälningar som kommer in. Möjligheten att anmäla till socialnämnden ska alltid finnas oavsett om det är under kontorstid eller inte. Vidare innefattas socialnämndens generella informationsplikt om sin verksamhet också av en skyldighet att informera allmänheten och framför allt de som berörs av anmälningsskyldighet om sitt sätt att hantera och utreda en inkommen anmälan.¹⁶⁷

8.5.2 Praktisk tillämpning

Då anmälningsskyldigheten avser ansvar för många olika yrkeskategorier finns det här endast utrymme för en generell utvärdering av benägenheten att anmäla till socialtjänsten. Vidare kommer fokus att ligga på socialnämndens agerande när det gäller anmälningsskyldigheten och då främst mottagandet av anmälningar samt vilket ansvar som socialnämnden tar för att information om anmälningsskyldigheten förmedlas till anmälningsskyldiga yrkesgrupper.

---

¹⁶³ Vahlne Westerhäll (2002) s. 88

¹⁶⁴ Norström och Thunved (2009) s. 282

¹⁶⁵ Lag 1994:260

¹⁶⁶ Prop. 2002/03:53 ss. 65-66

¹⁶⁷ SOSFS 2003:16 ss. 3-4

Anmälningsbenägenhet

Det har i flera utredningar rörande Sveriges barnavård påpekats att anmälningsförfarandet till socialnämnden inte fungerar på ett tillfredställande sätt.¹⁶⁸ I SOU 2001:72 *Barnmisshandel - Att förebygga och åtgärda* refererar *Kommittén mot barnmisshandel* till flera undersökningar gjorda i slutet av 90-talet som förvisso redovisar något skilda resultat men vars gemensamma nämnare är att anmälningsbenägenheten är låg, såväl hos barnomsorgen som inom vården. Inte i någon av undersökningarna översteg anmälningsfrekvensen 50 %. Kommittén konstaterar att lagstiftningen på detta område uppenbarligen inte fungerar på det som lagstiftaren avsett.¹⁶⁹ Länsstyrelsen i Västra Götaland har genomfört årliga datainsamlingar från 1999 och framåt gällande antalet inkomna barnavårdsanmälningar och inledda utredningar från länets samtliga socialnämnder. Den enkätinsamling som gjordes under 2008 av totalt 69 socialnämnder besvarades av samtliga och visade bland annat följande. Det totala antalet anmälningar uppgick till 4 409 stycken vilket är en minskning från 2007 med 13 %. Länsstyrelsens konklusion rörande detta resultat var att det fortfarande finns många familjer i Sverige som lever i en svår situation men att kunskapen och uppmärksamheten hos både anmälningspliktiga verksamheter och allmänheten har ökat när det gäller barn som far illa eller som riskerar att fara illa.¹⁷⁰ Den uppfattningen stöds av Socialstyrelsens rapportering i *Barnuppdraget* där man också tycks se tendenser mot att anmälningarna till socialnämnden har ökat de senaste åren.¹⁷¹

Vidare har JO i ett antal fall kritiserat dröjsmål från anmälningspliktiga personer att anmäla sina misstankar om att barn far illa.¹⁷²

Socialnämndens skyldigheter

I det tidigare nämnda Barnuppdraget ingick även en granskning av hur kommunerna hanterar inkomna anmälningar, bland annat vad gäller själva mottagningsrutinerna.¹⁷³ Denna tillsyn visar att de flesta, av de 188 granskade kommunerna, har goda rutiner för mottagandet av anmälningar. I de flesta fall finns det personal både till att motta skriftliga och muntliga anmälningar och de flesta kommuner har någon form av, för ändamålet, framtagna checklistor

---

¹⁶⁸ Se bl.a. SOU 1997:116 och SOU 2001:71

¹⁶⁹ SOU 2001:71 s. 164

¹⁷⁰ Länsstyrelsen i Västra Götaland (2008)

¹⁷¹ Länsstyrelserna (2008) s. 28

¹⁷² Vahlne Westerhäll (2002) s. 89

¹⁷³ Länsstyrelserna (2008) s. 24

för att kunna utföra ett korrekt mottagande. Övervägande delen av kommunerna har också någon form av beredskap utanför kontorstid, de större städerna genom att personal har jour medan det på de mindre ställena oftast utgörs av att en politiker i socialnämnden går att nå vid akuta situationer. Små kommuner har visat sig vara mer sårbara när det gäller beredskap under obekväma arbetstider. Det som brister i vissa kommuner är dokumentationen, främst när de gäller de muntliga anmälningarna som mottas.¹⁷⁴ I denna granskning nämns inget om hur socialnämnderna i de granskade kommunerna uppfyllde sin skyldighet att informera berörda yrkeskategorier och allmänheten.

8.6 Socialnämndens befogenhet till tvångsomhändertagande i vissa fall

Vård enligt LVU är ett lagligt undantag från huvudregeln att all vård ska bedrivas med samtycke från patienten och att varje individ är skyddad mot tvångsvård och frihetsberövande av det allmänna¹⁷⁵. När ett barn far illa i sin hemmiljö och några andra åtgärder än att skilja ett barn från denna miljö inte finns att tillstå kan ett tvångsomhändertagande mot barnets och eller vårdnadshavarens vilja bli aktuellt. Eftersom barn och unga som blir föremål för LVU inte själva kan välja att varken avbryta eller ändra vårdens innehåll på egen hand är rättsäkerheten inom detta område mycket viktigt. Nedan följer en redogörelse för den reglering som finns för att upprätthålla denna rättsäkerhet men också en granskning om huruvida den upprätthålls i praktiken.

8.6.1 Lagstiftning och övrig reglering

För att tvångsvård enligt denna lag ska kunna beredas krävs det att flera olika rekvisit är uppfyllda. Dels krävs det, enligt 1 § LVU att ett samtycke, från barnet om denna är över 15 år eller i annat fall barnets vårdnadshavare, saknas. Vidare, när det gäller barn som far illa hemma, ska samtliga rekvisit i lagens 2 §, de s.k. miljöfallen, vara uppfyllda.

”Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtalig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.”

I regeringens proposition från 2002/03, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*, återfinns en korfattad sammanfattning. ”En avgörande förutsättning för att kunna beredas vård

---

¹⁷⁴ Länsstyrelserna (2008) s. 27 ff.

¹⁷⁵ 2 kap. 8 § och 2 kap. 12 § RF

enligt LVU är att det finns en påtaglig risk för att barnets eller den unges hälsa eller utveckling skadas. Detta kräver en mycket komplicerad och noggrann riskbedömning.”¹⁷⁶

Rekvisitet ”påtaglig risk” innebär att det måste föreligga konkreta omständigheter och inte enbart subjektiva antaganden om att barnet löper risk att skadas.¹⁷⁷ Det är alltså inte tillräckligt för ett ingripande med en ringa, övergående eller mindre betydande risk för skada och det ska på något sätt gå att konstatera att risken för skada kommer ha en sådan inverkan på barnets hälsa eller utveckling att barnet har ett tydligt vårdbehov. Vidare när det gäller uttrycket ”barnets hälsa och utveckling” avses personens fysiska eller psykiska hälsa eller sociala utveckling. Begreppet innefattar dels de situationer då den unge riskerar att bli fysiskt skadad till följd av brister i hemmiljön, dels det psykiska lidande som barnet kan behöva genomgå på grund av föräldrarnas beteende, vid exempelvis missbruk eller psykisk ohälsa. Även den sociala utvecklingen kan komma att skadas genom brister i hemmiljön. Alla former av misshandel omfattas av lagen, även de fall som, objektivt sett, uppfattas som ringa. I de allvarigare fallen bör huvudregeln vara att den unge ska, åtminstone för en tid och när det gäller de yngsta barnen, beredas vård utanför hemmet.¹⁷⁸

Att lagen även omfattar psykisk misshandel som en faktor som kan utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling har alltid varit lagstiftarens avsikt även om begreppet uttryckligen infördes i lagen först 2003¹⁷⁹. Lagstiftaren ville på detta sätt undanröja alla eventuella tvivel huruvida psykisk misshandel omfattades av lagen. Vidare poängterades att en psykisk misshandel är svårare att upptäcka och påvisa varför man riskerar att missa utsatta barn i för stor utsträckning samt göra en alltför snäv bedömning i många fall. Till detta hör även att psykisk misshandel är svår att definiera. Det handlar här ofta om sviktande relationer i hemmet som exempelvis kan hindra en god självbild hos barnet. En exemplifiering av handlingar som utgör psykisk misshandel gjordes i förarbetena och här nämndes bland annat barn som upplevs negativt av sina föräldrar, blir känslomässigt avvisade, blir kränkta och hotas med att bli övergivna. Även de barn som bevittnar våld i nära relationer utsätts för en form av psykisk misshandel.¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ Prop. 2002/03:53 s. 81

¹⁷⁷ Prop. 1989/90:28 s. 63

¹⁷⁸ Prop. 1989/90:28 s. 107

¹⁷⁹ Lag 2003:406

¹⁸⁰ Prop. 2002/03:53 s. 82 f.

Begreppet otillbörligt utnyttjande innefattar primärt de fall där den ena eller båda föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt. Andra tänkbara situationer är om barnet av föräldrarna utnyttjas i pornografiskt syfte, tvingas utföra alltför betungande kroppsarbete eller åläggs ett för stort självständigt ansvar för familj eller hem. För att vård ska kunna beredas krävs det att någon av dessa, eller motsvarande handlingar, medför en påtaglig risk att barnets hälsa eller utveckling skadas. Vidare vad gäller ”brister i omsorgen” avses situationer såsom att barnet utsätts för vanvård eller allvarligt missköts när det gäller hygien, mat eller kläder. Andra situationer som kan falla in under begreppet är föräldrarna inte på ett tillfredställande sätt tillgodoser barnets behov av sjukvård eller andra behandlingar eller då det föreligger en allvarlig brist av känslomässig trygghet och stimulans i hemmet samt när föräldrarna placerar barnet i en olämplig miljö både vad gäller plats och personer. Till sist, avses med uttrycket ”något annat förhållande i hemmet” sådana fall där missförhållandena i hemmet inte primärt beror på föräldern eller vårdnadshavaren själv utan snarare på någon annan, t.ex. en sambo. Andra relationsproblem mellan förälder och barn kan också falla in här.¹⁸¹

I många av de ovan nämnda situationerna som kan komma att leda till beredande av vård enligt LVU för den unge, som inte på något sätt utger sig för att vara uttömmande, är det föräldrarnas beteende som orsakar omhändertagandet. Det betonas dock i lagens förarbete att det inte är problem hos föräldrarna i sig som ska föranleda ett omhändertagande för samhällsvård utan det väsentliga i de här fallen är de följder som dessa problem för med sig för barnet. Detta är helt i linje med barnets bästa som stadgas i 1 § LVU. När det gäller begreppet ”hemmet” avses den plats där barnet stadigvarande vistas och alla de situationer då barnet direkt eller indirekt står under vårdnadshavarens eller annan fostrares inflytande.¹⁸²

Det finns även andra grunder för ett tvångsomhändertagande som inte kommer att behandlas här. De s.k. beteendefallen, enligt 3 § LVU, avser de fall då barnet eller den unge på grund av sitt eget beteende löper risk att skada sin hälsa och utveckling. Exempel på sådana beteenden är drogmissbruk eller brottslig verksamhet.

Det är förvaltningsrätten som, efter en ansökan från socialnämnden, beslutar om vård. Ansökan från socialnämnden ska bland annat innehålla en redogörelse för hur den unges levnadsförhållanden ser ut och för de omständigheter som föreligger vilka möjliggör vård enligt LVU. Även eventuella tidigare vidtagna åtgärder ska beskrivas. Ansökan ska även

---

¹⁸¹ Prop. 1989/90:28 ss. 107-108

¹⁸² Prop. 1989/90:28 s. 108

innehålla en beskrivning av den vård som socialnämnden avser för den unge, hur och vilken information som har lämnats till den unge samt den unges inställning till vård.¹⁸³ Det råder en tidsgräns för vårdens inledande vilket innebär att om vården inte har påbörjats inom fyra veckor från det att rätten har fattat beslut upphör beslutet om vård att gälla¹⁸⁴. I de fall det uppstår situationer där läget är akut och ett beslut från förvaltningsrätten inte hinner inväntas finns möjligheten för socialnämnden, enligt 6 § LVU, att fatta ett beslut om ett omedelbart omhändertagande. Detta beslut ska meddelas förvaltningsrätten inom en vecka som i sin tur ska, så snart det kan ske, pröva beslutet. Om förvaltningsrätten fastställer beslutet ska socialnämnden inom fyra veckor lämna in en ansökan om vård enligt LVU. Om en sådan ansökan inte lämnas in i tid upphör vården omedelbart.¹⁸⁵

Om den unge fyllt 15 år har denna rätt att själv föra sin talan när det gäller LVU-mål, 36 § LVU. Så fort ett LVU-ärende påbörjas har den unge och dennes vårdnadshavare rätt till ett offentligt biträde enligt 39 § LVU. Vidare anger paragrafens andra stycke att om det inte råder några motstridiga intressen mellan barnet och dennes vårdnadshavare får ett gemensamt biträde förordnas. Det är dock inte ovanligt att det råder motstridiga intressen mellan dessa parter, i synnerhet när det gäller de s.k. miljöfallen varför det alltså är möjligt att förordna två skilda offentliga ombud åt parterna¹⁸⁶. Att barnet har ett eget offentligt biträde innebär att barnet i processen inte, så som i barnavårdsutredningen, företräds av sina vårdnadshavare utan av det offentliga biträdet. Det offentliga biträdets uppgifter består bland annat i att bevaka barnets intressen och att vara barnets språkrör i målet. I detta ingår att förmedla barnets inställning i målet, se till att barnets rätt att överklaga tillgodoses samt att tillförsäkra att barnavårdsutredningen håller en god kvalitet. Barnets rätt att bli hörd ligger alltså till stora delar på barnets offentliga biträde där denna ska ta hänsyn till barnets rätt till en åsikt i förhållande till ålder och mognad. För det fall att barnet och det offentliga biträdet har olika åsikter ska båda dessa åsikter redovisas och motiveras.¹⁸⁷

Det är socialnämnden som avgör hur och var vården ska bedrivas. Vården kan även bedrivas i det egna hemmet men ska dock alltid inledas utanför hemmet.¹⁸⁸ Det är alltså upp till nämnden att besluta om den unge ska placeras i ett enskilt hem, familjehem eller i ett hem för

---

¹⁸³ 4 § LVU

¹⁸⁴ 5 § LVU

¹⁸⁵ Se 7-9 §§ LVU

¹⁸⁶ Prop. 1994/95:224 s. 45

¹⁸⁷ Kaldal (2010) ss. 154-155

¹⁸⁸ 11 § LVU

vård och boende. Boendefrågan är även något som socialnämnden kan förbereda och ange vid sin ansökan till förvaltningsrätten. Detta kan underlätta för förvaltningsrätten när de ska fatta beslut om vård.¹⁸⁹ Vidare anvisningar till vad socialnämnden bör ta hänsyn till då ett barn ska placeras återfinns i Socialstyrelsens allmänna råd om tillämpningen av LVU.¹⁹⁰ Här påpekas bland annat vikten av att barnet placeras i en familj som har en likalydande syn som föräldrarna vad gäller grundläggande värderingar, religion och människosyn för att undvika att man utsätter barnet för en kulturkrock. Denna hänsyn kan dock inte tas om det strider mot syftet med vården. I de allmänna råden hänvisas vidare till den s.k. närhetsprincipen, som ursprungligen beskrivs i förarbetena till lagen¹⁹¹, och som innebär att en placering nära det ursprungliga hemmet i första hand ska göras. Inte heller denna princip får dock hindra att barnets vårdintresse blir åsidosatt. I nära samband med närhetsprincipen återfinns huvudregeln att inte splittra syskon och om detta är nödvändigt med hänvisning till barnens bästa ska de placeras i närbelägna familjer.¹⁹²

Socialnämnden har, enligt 13 § LVU, även ett ansvar för de barn som omhändertagits för vård under den tid de är placerade på ett alternativt boende. Prövning huruvida förutsättningar för vården fortfarande föreligger ska göras var sjätte månad. För att kunna uppfylla sitt ansvar måste socialnämnden noga följa den vård som bedrivs. Detta görs rimligen genom personliga besök av en socialtjänsteman hos familjen där barnet är placerat för att kunna kontrollera att barnet trivs och lever under goda förhållanden i det alternativa hemmet. I Socialtjänstförordningen (SoF)¹⁹³ anges att tillsynen främst ska ske genom enskilda samtal med både barnet och familjehemmet samt personliga besök.¹⁹⁴ Liknande bestämmelser återfinns i SoL, vilka också blir relevanta i LVU-ärenden. 6 kap. 1 § SoL föreskriver ett ansvar för nämnden att se till att den som placerats i ett annat hem än sitt eget får god vård och att vården bör utformas så att kontakten med närstående och familj främjas. När ett barn ska placeras ska, enligt 6 kap. 5 § SoL möjligheter att placera i den utvidgade familjen först beaktas, dock med barnets bästa som utgångspunkt. En placering av ett barn till ett enskilt hem får inte ske utan nämndens medgivande eller beslut och nämnden har ett utredningsansvar avseende de enskilda hem som tar emot barn. Ett beslut om placering får

---

¹⁸⁹ Norström och Thunved (2009) s. 344

¹⁹⁰ SOSFS 1997:15

¹⁹¹ Prop. 1979/80:1 ss. 214-217

¹⁹² SOSFS 1997:15 ss. 59-60

¹⁹³ Förordning 2001:937

¹⁹⁴ 5 kap. 1b § SoF

inte ske om inte en kontroll av familjehemmet har skett.¹⁹⁵ Utredningen av familjehemmet bör utgå från de behov som barnet som ska placeras har och det krävs därför att handläggaren har en god kunskap och kännedom om såväl barnets behov som om förhållandena i familjehemmet. Syftet med utredningen är att kontrollera att familjehemsföräldrarna har vilja och möjlighet att tillgodose barnets behov av omsorg, fostran och utbildning.¹⁹⁶ Ytterligare bestämmelser för de barn som placerats i familjehem återfinns i 6 kap. 7 § SoL.

Slutligen har socialnämnden även ett ansvar för den unges umgänge med sina föräldrar eller vårdnadshavare upprätthålls under vårdtiden så långt det är möjligt. Ett beslut om omhändertagande bör inte leda till större begränsningar i barnets umgänge med föräldrarna än vad som krävs för att genomföra vården.¹⁹⁷ I detta sammanhang är även Europakonventionens artikel 8 som ger rätt till skydd av familjelivet relevant. Praxis från Europadomstolen slår nämligen fast att bibehållet umgänge under den tid som ett barn tvångsvårdas är en rättighet både för barnet och för föräldern.¹⁹⁸ Återföreningsprincipen ska råda, vilket innebär att socialnämnden har ett ansvar för att barnet får behålla sin ursprungsfamilj och i bästa fall även återvända till denna. Detta ställer stora krav på socialnämndens arbete med att bibehålla kontakten mellan barn och ursprungsfamilj speciellt i de situationer då tvångsvården genomförts mot vårdnadshavarnas vilja där det inte är ovanligt att de helt avstår från kontakt med barnet.¹⁹⁹ Vården ska, enligt 21 § LVU, upphöra när den inte längre är nödvändig och de förhållanden som föranledde vården inte längre föreligger. Socialstyrelsen belyser i sina allmänna råd vikten av att det är den unges vårdbehov avgör under hur lång tid som vården ska fortlöpa.²⁰⁰ För de unga som har omhändertagits enligt 2 § LVU ska vården, enligt 21 § LVU dock upphöra senast vid 18 års ålder. För de som omhändertagits på grund av beteendefall kan vården som längst fortgå fram till 21 års ålder.

Det finns en möjlighet att flytta över vårdsnaden om ett barn från dennes biologiska familj till familjehemsföräldrarna, en s.k. vårdnadsöverflyttning. Detta finns reglerat om i 6 kap. 8 § FB och bestämmelsen syftar i första hand till att garantera att ett barn som under en längre tid har levt i ett familjehem och där rotat sig inte rycks upp från denna trygga miljö.²⁰¹ Socialnämnden har en skyldighet, som återfinns i 6 kap. 8 § SoL samt 13 § 4 st. LVU, att då

---

¹⁹⁵ 6 kap. 6 § SoL

¹⁹⁶ Norström och Thunved (2009) s. 76

¹⁹⁷ 14 § LVU samt Norström och Thunved (2009) s. 353

¹⁹⁸ SOSFS 1997:15 s. 70

¹⁹⁹ Mattsson (2010) s. 93

²⁰⁰ SOSFS 1997:15 s. 79

²⁰¹ Prop. 1981/82:168 s. 39 f.

ett barn har varit placerat i samma familjehem under 3 års tid särskilt överväga att ansöka om vårdnadsöverflyttning. Det är endast socialnämnden som har befogenhet att väcka talan i domstol om vårdnadsöverflyttningar²⁰² vilket gör att barnet, vårdnadshavarna eller andra i barnet närhet innan 3 år har passerat endast kan påverka genom att göra en anmäla om vårdnadsöverflyttning till socialnämnden som då har en utredningsskyldighet i ämnet och därefter kan fatta beslut om att väcka talan eller inte.²⁰³ Det som ska vara avgörande för om en vårdnadsöverflyttning ska genomföras är, enligt 6 kap. 8 § FB, barnets bästa och inte föräldrarnas tillkortakommanden gällande deras omsorg. Återföreningsprincipen får här stå tillbaka till förmån för kontinuitetsprincipen. Vad som kan bli avgörande vid en bedömning är bland annat vilken kontakt som barnet, under familjehemsplaceringen, har haft med sin biologiska familj. Har en god kontakt upprätthållits talar lite för en vårdnadsöverflyttning medan om kontakten har varit sporadisk eller problematisk kan en vårdnadsöverflyttning som då innebär tillhörighet i en familj skapa trygghet hos barnet och därmed bli aktuell.²⁰⁴ När en vårdnadsöverflyttning är gjord avslutas ofta placeringen enligt SoL eller LVU och socialnämndens särskilda ansvar upphör därmed. Deras generella ansvar för barn i kommunen kvarstår dock varför familjehemsföräldrarna fortfarande har rätt till stöd och råd i sin nya roll som vårdnadshavare. För barnets del innebär en vårdnadsöverflyttning en ny vårdnadshavare som har ansvar för att barnets behov tillgodoses enligt FB:s regler och som även har ansvar för att barnets kontakt med sin biologiska familj. De biologiska föräldrarna förlorar i och med en vårdnadsöverflyttning de flesta rättigheter och skyldigheter med är fortfarande underhållsskyldiga för barnet.²⁰⁵

8.6.2 Praktisk tillämpning

Barnet i LVU-processen

Socialstyrelsen genomförde under 2008 en granskning av 35 kammarrättsdomar där utgången blivit att det saknades förutsättningar för vård som till största del avsåg ansökningar enligt 2 § LVU. Som ytterligare stöd i granskningen användes protokoll från muntliga förhandlingar samt de juridiska ombudens kostnadsräkningar som funnits i ärendeakten. Syftet med denna

---

²⁰² Se 5 kap. 2 § SoF, 6 kap. 8 § FB

²⁰³ Mattson (2010) s. 108

²⁰⁴ Mattson (2010) s. 106

²⁰⁵ Mattson (2010) ss. 113-116

granskning var bland annat att undersöka i vilken omfattning som barnets rättigheter hade tagit till vara i rättsprocessen.²⁰⁶

Inledningsvis kunde Socialstyrelsen konstatera att när det gäller ansökan om vård enligt 2 § LVU är den vanligaste grunden misshandel, både psykisk och fysisk. Den vanligaste frågeställningen i de fallen var om misshandeln gick att bevisa samt hur trovärdigt barnet var i sin berättelse.²⁰⁷ Barnets rätt att komma till tals i rätten berördes också. I denna del kunde Socialstyrelsen konstatera att de barn som fyllt 15 år, och därför själv kunde föra sin talan och ofta deltog under förhandlingen, fick större utrymme i domarna än de barn som inte under förhandlingen fått delta och uttrycka sina åsikter. Det var inte något barn, i de granskade domarna, under 15 år som medverkade vid förhandlingen vilket också ledde till att barnets situation beskrevs på ett mer generellt sätt och ofta ur vårdnadshavarens perspektiv. Ofta fokuserades mer på föräldrarnas tillkortakommanden än vilka effekter detta innebar för barnet. Motsatsen rådde i de fall där barnet hade fått närvara under förhandlingen där barnets åsikt ofta tillmättes betydelse i domskälen. Barnet har, som tidigare beskrivits, rätt till ett offentligt biträde. Av det material som Socialstyrelsen har granskats är tendensen att de äldre barnen har fått ett bättre stöd från sitt ombud än yngre barn. När det gällde de äldre barnen var ombuden mer aktiva i sitt agerande genom att bland annat kontakta barnet för att kunna erbjuda sitt stöd och sin kunskap om processens gång. När det gällde de yngre barnen fanns det fall där ombudet inte hade träffat barnet någon gång innan förhandlingen. I granskningen framkom det också goda exempel där ombudet träffade sin klient flera gånger och var väl införstådd med barnets åsikt och situation.²⁰⁸

Socialnämndens utredning ingår i domstolens material vid LVU-processer och ligger delvis till grund för domstolens beslut. Övervägande del av de ärenden som granskats innehöll en utredning som höll en tillräckligt god kvalitet där det återfanns struktur och en god beskrivning av barnets situation och behov. I några fall var dock utredningen av sämre kvalitet där just avsaknaden av beskrivningar av barnets behov var tydligt. Tydlighet gällande beskrivning av rekvisiten i utredningarna var i många fall bristfällig. Däremot fanns den obligatoriska vårdplanen med i samtliga mål. Något som saknades i samtliga ärenden, trots att detta är lagreglerat i LVU, var en redogörelse för hur och vilken information som hade lämnats till den unge samt vilken inställning den unge hade i samband med LVU-förfarandet.

---

²⁰⁶ Barnets rätt och LVU s. 38

²⁰⁷ Barnets rätt och LVU ss. 39-40

²⁰⁸ Socialstyrelsen (2009) s. 42

Däremot framkom det att socialsekreteraren i nästan alla ärenden hade träffat barnet och i sju av fallen framgick barnets åsikter tydligt i utredningen.²⁰⁹

Familjehemmen och socialtjänstens uppföljning

Barnuppdraget, som beskrevs under stycke **Fel! Hittar inte referenskälla.**, har även granskat socialtjänstens arbete med familjehemsvården, främst vad gäller uppföljningen. Tillsynen har till största del genomförts genom granskning av dokumentationen i barnens akter, kontroll av socialtjänstens upprättade rutiner samt intervjuer med verksamhetschefer och handläggare. De flesta av länsstyrelserna har även pratat med de berörda barnen samt i ca hälften av fallen har vårdnadshavare och familjehem hörts om sina upplevelser. Denna granskning visade bland annat att de familjehemsutredningar som ska göras innan ett barn placeras där i vissa ärenden helt saknades och att de utredningar som fanns skiftade i både kvalitet och i vilken mån som familjen faktiskt passade barnets behov. I flera kommuner saknades utarbetade metoder för att genomföra denna typ av utredningar. Ytterligare brister gällande detta fanns i själva beslutsgången där beslut, i vissa fall, både saknat korrekta beslutsformuleringar och fattats på en felaktig nivå. Gällande den, vid LVU-vård, obligatoriska vårdplanen²¹⁰ visade samma granskning att en sådan plan ofta saknas eller var otillfredsställande i sin omfattning framför allt när det gällde information till barnen och föräldrarna om vårdens innehåll och syfte samt de nyss nämnda personernas delaktighet i vårdplaneringen. Granskningen visade också exempel på vissa kommuner brast i sitt tillsynsansvar, som bland annat kan genomförs via enskilda samtal och besök, för de barn som är placerade i familjehem. Kontakten mellan barnet och socialtjänsten har ibland varit begränsad till något enstaka samtal på flera år. En anledning till att denna bild målas upp beror, enligt de granskande länsstyrelserna, till viss del på bristande dokumentation, när kontakt, samtal och besök faktiskt har skett, från socialtjänstens sida. Det framgår dock från granskningen att det även finns kommuner som mer än väl uppfyller sitt tillsynsansvar och både träffar barnen oftare än vad lagen kräver och anpassar miljön och förutsättningarna utefter barnets individuella behov och önskemål.²¹¹

Fortsatt vad det gäller socialnämndens uppföljningsansvar avseende de barn som har placerats i familjehem vittnar de flesta länsstyrelser om att dessa uppföljningar brister, både i sin struktur och till sitt innehåll. Något som i sin tur leder till att socialnämnden inte på ett tillfredsställande sätt kan garantera att barnets samtliga behov blir tillfredställda. Vid intervjuer

---

²⁰⁹ Socialstyrelsen (2009) ss. 44-45

²¹⁰ Se mer om vårdplan i stycke **Fel! Hittar inte referenskälla.**

²¹¹ Länsstyrelserna (2008) ss. 44-46

med familjehem har det framkommit att de till stora delar själva har fått handskas med barnets problem utan stöd från socialtjänsten. Stödet från socialtjänsten till familjehemmen är viktigt. I intervjuer har det framkommit att alla familjehem inte får nödvändigt stöd, framförallt påpekas detta av de familjehem som består av den utvidgade familjen. Även på det här området existerar dock goda exempel där uppföljningen och stödet fungerar. På flera ställen i landet har exempelvis BBIC använts i uppföljningsarbetet vilket har lett till att barnets behov på samtliga områden uppmärksammas i tillräcklig utsträckning. Ett annat behov som barn har och som är socialtjänstens ansvar är att barnet har fortsatt kontakt med sina föräldrar under tiden som de är placerade i ett familjehem. Detta är ett ansvar som, enligt tillsynen, de flesta kommuner arbetar med på ett bra sätt och de flesta barnen i tillsynen har kontakt med sina föräldrar. I de fall där kontakten är mindre i sin omfattning eller kvalitet beror det ofta på en mängd komponenter där relationen mellan familjehemmet och föräldrarna kan vara problematisk och att föräldrarna i många fall själva har en komplex livssituation varför de har svårt att upprätthålla umgänge och kontakt med både barnet och socialtjänsten. Tillsynen av familjehemsvården visar slutligen att den obligatoriska prövning om huruvida vården ska fortgå, som ska göras var sjätte månad, i många kommuner inte görs. I några fall som länsstyrelserna granskade hade vården pågått i flera år utan att någon omprövning hade gjorts.²¹²

Vårdnadsöverflyttningar

2006 kom en uppföljningsrapport från Socialstyrelsen som var en del av resultatet av regeringens uppdrag till Socialstyrelsen att följa upp vilka effekter som lagändringarna i och med att förslagen i proposition 2002/03:53, *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer*, trädde i kraft. Det var i denna proposition som socialnämnden ålades en explicit skyldighet att särskilt överväga att ansöka om vårdnadsöverflyttning i de fall då barnet varit placerat i tre år eller mer hos samma familjehem vilken trädde i kraft 1 juli 2003.²¹³ Denna rapport visar att antalet vårdnadsöverflyttningar har ökat med nästan 100 % sedan socialnämndens skyldighet infördes 2003. 2005 gjordes 125 överflyttningar vilket kan jämföras med att det samma år var 3 792 barn som var placerade i familjehem och hade så varit i minst tre år.²¹⁴ I förevarande rapport gjordes också en fördjupad genomgång av om och i så fall hur socialtjänsten uppfyllde sin lagstadgade skyldighet att särskilt överväga vårdnadsöverflyttning samt . Det

---

²¹² Länsstyrelserna (2008) ss. 46-47

²¹³ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2006) s. 3

²¹⁴ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2006) s. 15

framkom att i 45 % av fallen förekom det inte någon dokumentation om att särskilda överväganden hade gjorts²¹⁵. De orsaker som angavs för att ett övervägande inte hade skett var tidsbrist, byte av handläggare, att det precis gått tre år och att ett övervägande inte hade hunnit inledas samt att det saknades rutiner för hur man genomför ett övervägande.²¹⁶

I den ovan nämnda tillsynen av familjehemmen gjord i det övergripande Barnuppdraget²¹⁷ framkom när det gäller vårdnadsöverflyttningar att många kommuner inte har dokumenterat huruvida de gjort några särskilda överväganden för de barn som har varit placerade i tre år eller mer. Om det är de särskilda övervägandena eller dokumentationen som brister framgår dock inte. Det framkom också att många familjehem är tveksamma till att överta vårdnaden främst på grund av att de är rädda att mista stödet från socialtjänsten samt att det riskerar att skapa en dålig relation till de biologiska föräldrarna. Socialtjänstens inställning till överflyttningar varierar stort.²¹⁸

Titti Mattsson, jurist med inriktning på barnets rättigheter, beskriver en av svårigheterna med den bedömning som ska göras i och med vårdnadsöverflyttningar enligt 6 kap. 8 § FB.²¹⁹ I förarbetena till bestämmelsen anges det att för att rekvisitet ” det hem där barnet stadigvarande vårdats och fostrats ” ska vara uppfyllt krävs det att barnet upplever familjehemmet som sitt eget och att detta i sin tur ska ha ett samband med hur god kontakten med ursprungsfamiljen varit.²²⁰ Frågan är om innebörden av detta uttalande blir att de barn som har haft god kontakt med sin ursprungsfamilj per automatik inte känner någon hemkänsla i sitt familjehem och på grund av detta inte kan bli föremål för en vårdnadsöverflyttning. Mattsson ger i sin genomgång exempel från bedömningar i hovrätten som inte ger någon tydlig bild av hur detta ska tolkas. I ett exempel från Göta Hovrätt 2009²²¹ där socialnämnden ansökte om överflyttning ändrade hovrätten tingsrättens beslut om att bevilja en vårdnadsöverflyttning med hänvisning till att flickan hade haft fortlöpande kontakt och ett umgänge som är rimligt för en 14-åring med sin mamma varför det inte var det uppenbart bästa att flytta över vårdnaden. Ärendet gällde en 14-årig flicka som under 8 års tid hade varit placerad enligt LVU hos sin moster med anledning av mammans alkoholproblem. Socialnämnden angav i sin ansökan att flickan hade etablerat sig i familjehemmet och såg

---

²¹⁵ Totalt omfattade granskningen 179 placeringar.

²¹⁶ Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2006) ss. 20-21

²¹⁷ Se stycke **Fel! Hittar inte referenskölla.** och 8.6.2

²¹⁸ Länsstyrelserna (2008) s. 48

²¹⁹ Mattson (2010) s. 108

²²⁰ Prop. 1981/82:168 s. 40

²²¹ Göta hovrätt, mål nr T 1885-08, dom 2009-02-17

fosterföräldrarna som sina egna. Umgänget med den biologiska mamman hade successivt avtagit med åren och vid tiden för ansökan var kontakten oregelbunden. Mamman motsatte sig överflyttningen medan flickan önskade det motsatta. Detta exempel är, enligt Mattson, inte det enda där domstolen har ansett att förutsättningen för att genomföra en vårdnadsöverflyttning är avhängigt av barnets kontakt och umgänge med sina biologiska föräldrar.²²²

Mattson redovisar även exempel där domstolen intar den motsatta inställningen.²²³ Här handlade det om en utvecklingsstörd pojke som varit placerat i ett familjehem ändå sedan födseln med stöd av LVU. Den biologiska pappan motsatte sig överflyttningen och angav som stöd för sin sak att han hade haft en regelbunden kontakt med sin son som han ville skulle utvecklas till en återförening. Socialnämnden å sin sida angav att en vårdnadsöverflyttning skulle genomföras då pojkens anknytning till familjehemmet var mycket starkt. Tingsrätten ogillade talan med hänvisning förarbetena att en vårdnadsöverflyttning inte kan bli aktuellt om en god kontakt har förelegat mellan barnet och den biologiska föräldern. Hovrätten tolkade istället bestämmelsen efter sitt syfte, att barn som har etablerat sig i en familj inte ska bli uppryckt därifrån, och ansåg det bäst för pojken att få stanna i sitt familjehem varför de fattade beslutet att en vårdnadsöverflyttning skulle ske. I detta exempel satte hovrätten pojkens behov av trygghet framför det faktum att ett regelbundet umgänge hade upprätthållits mellan pojken och den biologiska pappan. I och med dessa två exempel tydliggörs att rättsläget inte är klart inom detta område.

Mattson har vidare gjort en undersökning av tingsrättsdomar när det gäller vårdnadsöverflyttning och funnit att vårdnadshavarens inställning till en vårdnadsöverflyttning tenderar att avgöra huruvida socialnämnden ansöker om överflyttning eller inte. Detta trots att lagen anger att det som ska vara avgörande är barnets bästa. I förevarande undersökning framkom även domarna generellt sett ser annorlunda ut när vårdnadshavaren motsatt sig en överflyttning. I dessa fall tenderar rättsens avgörande, oftare än annars, resultera i ett avslag samt deras domskäl vara mer omfattande.²²⁴

---

²²² Mattson (2010) ss. 109-110

²²³ Hovrätten över Skåne och Blekinge län, mål nr 3004-07, dom 2008-09-08

²²⁴ Mattson (2010) ss. 155-156

8.7 FN:s barnrättskommitté

FN:s barnrättskommitté är det organ som har det övergripande ansvaret för att granska att medlemsstaterna uppfyller de åtaganden som Barnkonventionen innebär. Nedan följer därför en sammanfattande genomgång av, för bestämmelserna som beskrivs i stycke 8.3 till 8.6, relevant kritik som har riktats mot Sverige.

8.7.1 Barn som bevittnat våld i nära relationer

I Sveriges tredje rapport till FN:s barnkommitté från 2002 lyftes problematiken kring barn som lever med våld i familjen fram. Bland annat presenterades *Nationellt råd för kvinnofrid* som inrättades 2000 och som har till uppgift att arbeta med frågor och problemområden som rör våld mot kvinnor. Ett av de uppdrag som regeringen givit dem bestod i att uppmärksamma barn som bevittnar våld i nära relationer.²²⁵ Sverige framhävde även lyckade regionala projekt med informationskampanjer för att bland annat belysa barnens situation i en misshandelsfamilj. Vidare framhöll Sverige i sin rapport de då nytillkomna paragraferna i SoL som avsåg att uppmärksamma och stödja denna utsatta grupp.²²⁶ När FN:s barnkommitté sedan avlämnade sina synpunkter på Sveriges arbete och rapport nämndes inget specifikt om barn som bevittnat våld.²²⁷

När Sverige fem år senare presenterade nästa rapport uppmärksammades de lagskärpningar som, under 2006 och 2007, gjorts i SoL vad gäller socialnämndens ansvar för barn som bevittnat våld i nära relationer. Vidare belystes de förändringar som gjorts Brottskadlagen och som gav barn som bevittnat våld status som brottsoffer och därmed en rätt till brottsskadeersättning.²²⁸ De insatser som Sverige hade vidtagit för att minska förekomsten av barnmisshandel uppmärksammades och berömdes också av kommittén. De poängterade dock, dessa insatser till trots, sin oro för den fortsatt höga förekomsten av barnmisshandel, försummelse och hemmavåld. Dessutom såg kommittén oroat på det faktum att barn som blir vittne till våld hemma inte alltid får tillgång till den hjälp och det stöd som de är i behov av²²⁹. Kommittén rekommenderade Sverige att förstärka sitt fortsatta arbete med att tillhandahålla lämpliga insatser till dessa barn, bestående bland annat av att på ett tidigt

---

²²⁵ Nationellt Råd för Kvinnofrid (2002)

²²⁶ Socialdepartementet (2002) s. 64

²²⁷ Committee on the Rights of the Child (2005)

²²⁸ Socialdepartementet (2007)

²²⁹ Committee on the Rights of the Child (2009) p. 38

stadium uppmärksamma och behandla de barn som far illa och att säkerställa att dessa barn får tillgång till det skydd och stöd som de är i behov av²³⁰.

8.7.2 Barnavårdsutredningar

Barnavårdsutredningar i stort har inte fått någon större uppmärksamhet i FN:s barnrättskommitté granskning. Sverige tog i sin tredje rapport till kommittén upp begreppet barnavårdsutredningar i samband med att de redovisade resultatet av en genomgång som sex länsstyrelser gjort av nästan 500 barnavårdsutredningar. Denna genomgång visade att det har, jämfört med 90-talet, blivit mer vanligt förekommande med samtal med barnen som ett led i utredningarna. Däremot brast i det i dokumentationen av samma åtgärd, till exempel var det endast i undantagsfall som det av dokumentationen framgick huruvida barnets inställning hade påverkat det fattade beslutet.²³¹

Det som däremot har uppmärksammats i FN:s barnrättskommitté granskningar är barnets rätt att komma till tals vilket är en viktig del i socialnämndens utredningsskyldighet.

8.7.3 Barns rätt att komma till tals

I Sveriges tredje rapport till FN:s barnrättskommitté som lämnades in 2002 uppmärksammades de lagändringar, bland annat inom SoL, som trädde i kraft 1998 för att försäkra att barnet fick komma till tals i frågor som rör dem.²³² I efterföljande sammanfattande kommentarer från barnrättskommittén välkomnades dessa lagändringar men samtidigt kvarstod oro från kommitténs sida att barn och ungdomar trots detta inte känner sig fullt delaktiga i de frågor som rör dem. Med anledning av detta rekommenderades Sverige bland annat att tillförsäkra att i alla beslut som är relevanta för barnet finnas en redogörelse för hur barnets åsikt har inhämtats, i hur stor grad som barnets åsikter gavs betydelse och varför.²³³

När Sverige fem år senare, 2007, återigen rapporterade till FN:s barnrättskommitté togs denna kritik upp. Det angavs här att det blir allt vanligare att barn kommer till tals i utredningar samt att deras åsikter tas upp i dokumentationen. Däremot råder det fortfarande regionala skillnader i landet varför Socialstyrelsen i ett försöka att stävja detta problem har gett ut en bok *Samtal med barn inom socialtjänsten*. Det uppmärksammades dessutom att det föreligger ett behov av att utbilda även andra vuxna som kommer i kontakt med barn i sitt arbete. Man valde

---

²³⁰ Committee on the Rights of the Child (2009) p. 39

²³¹ Socialdepartementet (2002) s. 43

²³² Socialdepartementet (2002) s. 43

²³³ Committee on the Rights of the Child (2005) s. 25 pp. 23 och 24

vidare att uppmärksamma en ny lagregel som tillkommit i LVU som anger att barns åsikter ska beaktas och i så långt som möjligt respekteras.²³⁴

I de sammanfattande kommentarerna som följde välkomnade FN:s barnrättskommitté återigen de åtgärder som Sverige har vidtagit för att öka barnets rätt att bli hörd och få sina åsikter respekterade. Samtidigt uttryckte de sin oro över att denna rättighet inte tillgodoses på samma sätt i hela landet utan att det råder skillnader och brister på regional nivå både i skolan och i den sociala barnvården. Kommittén rekommenderade därför Sverige att fortsätta arbetet, bland annat genom lagstiftning, med att förstärka barnets rätt att bli hörd dels i familjen och i skolan och dels vid kontakt med olika institutioner i samhället och i domstolen. Vidare rekommendationer bestod bland annat i att Sverige ska försäkra att samtliga vuxna som arbetar med barn ska besitta kunskaper om hur man på bästa sätt tillgodoser att barn får rätt till och vågar uttrycka sina åsikter.²³⁵

8.7.4 Tvångsomhändertaganden och placering i familjehem

I Sveriges fjärde rapport till barnrättskommittén nämndes de nya bestämmelser som införts i LVU under 2003 och som bland annat stadgar att alla beslut i enlighet med lagen ska utgå från barnets bästa. Vidare beskrevs problematiken kring bristen på information till barn som tvångsomhändertagits enligt LVU och ambitionen att införa regler som reglerade hur informationsutbytet ska bli bättre mellan socialsekreterare och barnet.²³⁶

I den efterföljande rapporten från FN:s barnrättskommitté fick utvecklingen av bestämmelser i LVU främst kring att relevant information ska ges till den unge, som infördes under 2008, positiv uppmärksamhet²³⁷. Man uttryckte dock även oro över brister i granskningen av barn som vårdas utanför sin familj, samt över bristen på besvärsmekanismer för desamma.

8.7.5 Regionala skillnader

FN:s barnkommitté belyste i sina sammanfattande slutsatser efter Sveriges fjärde rapport den generella problematiken kring att alla landets barn inte har tillgång till samma insatser och service på grund av var i landet de bor.²³⁸

---

²³⁴ Socialdepartementet (2007) ss. 14-15

²³⁵ Committee on the Rights of the Child (2009) pp. 29-30

²³⁶ Socialdepartementet (2007) s. 25

²³⁷ Committee on the Rights of the Child (2009) p. 5b

²³⁸ Committee on the Rights of the Child (2009) p. 17

9 Analys

Denna uppsats tar sitt avstamp i några av Sveriges åtaganden som har uppstått i och med ratificeringen av Barnkonventionen och i ett urval av paragrafer från svensk rätt. En komparation mellan dessa två rättskällor ska nu göras för att kunna svara på frågan om svensk rätt uppfyller de krav som ålades densamma i och med ratificeringen av Barnkonventionen.

Inledningsvis kan konstateras att Sverige har valt att implementera Barnkonventionen genom transformering till svensk lag vilket får effekten att den inte blir direkt tillämpbar i Sverige. Detta förhållningssätt har kritiserats från flera håll, bland annat från Barnombudsmannen och svenska UNICEF, för att försvaga Barnkonvention ställning. Sett till FN:s barnkommitté granskningsrapporter är Sverige dock lyhörda för den kritik som ges och anpassar sig lagstiftning allt eftersom den finnes inte i tillräcklig grad uppfylla Barnkonventionens krav. Ett bra exempel på detta är barnet rätt att komma till tals som efter kritik i flera omgångar successivt har stärkts i den svenska sociallagstiftningen. Samtidigt är just det faktum att flertalet påtryckningar från kommitténs sida har krävts för att genomföra dessa rättigheter ett tecken på att valet av implementeringsmetod innebär en viss tröghet. Ett belysande exempel är möjligheten för socialtjänsten att prata med barn i en barnavårdsutredning utan föräldrarnas samtycke. Denna möjlighet infördes först under 2010 trots att förslaget har tagits upp vid ett flertal tillfällen bland annat i Socialutskottet redan under 2005.²³⁹

9.1 Barnets bästa och förbudet mot diskriminering

Barnets bästa som begrepp återfinns både i SoL och LVU där de båda har en stark ställning. Detta stämmer bra med Barnkonventionens krav på att hänsyn till barnets bästa inte enbart krävs vid familjerättsliga åtgärder utan vid alla åtgärder som vidtas inom samtliga samhällsområden. Kännedomen om lagens krav på att i samtliga beslut och åtgärder beakta och ta hänsyn till barnets bästa torde vara god inom de svenska myndigheterna. Trots detta finns otaliga exempel på fall där så inte har skett. Titti Mattson²⁴⁰ konstaterar i sin undersökning av tingsrättsdomar gällande vårdnadsöverflyttningar att i de fall där vårdnadshavaren motsätter sig en sådan överflyttning tenderar socialnämnden inte i samma utsträckning som annars göra de särskilda överväganden som lagen kräver. Detta trots att det är barnets bästa som ska vara avgörande för om en sådan överflyttning ska bli aktuell.

---

²³⁹ SoU 2005/06:31

²⁴⁰ Mattson (2010) ss. 155-156

En underlåtenhet att inta ett barnperspektiv leder ofta till att barnets bästa inte kommer i främsta rummet. Som framkom i granskningen kring vilket ansvar som socialtjänsten tog för barn som bevittnat våld i nära relation var det där vanligt att utredningen fokuserade på externa faktorer och inte vilka effekter detta i sin tur fick för det utsatta barnet. Ett bristande barnperspektiv leder dessutom till att barns behov inte kan tillgodoses på bästa sätt vilket också får anses strida mot principen om barnets bästa. Detta exempel är inte det enda inom de fyra granskade områdena där barnperspektivet får stå tillbaka till förmån för ett vuxenperspektiv.

Det i Barnkonventionen stadgade diskrimineringsförbudet innebär bland annat att varje barn har rätt att bli behandlad lika oavsett var i landet han eller hon befinner sig. Inom flera av de granskade områdena råder dock regionala skillnader. I *Barnuppdraget* nämns kvaliteten på barnavårdsutredningar som en sådan skillnad. Konsekvenserna av att en barnavårdsutredning brister vad gäller omfattning och innehåll blir att socialnämnden får ett bristande underlag när de ska fatta beslut om vilka åtgärder som ska vidtas. I de fallen är risken stor att beslut fattas på en generell grund och inte på en grund som belyser det enskilda barnets behov. I de fall där utredningen är en del av domstolens beslutsunderlag, exempelvis i en LVU-förhandling, kan inte barnets rättssäkerhet fullt ut tillgodoses om kvaliteten på utredningen är bristande. Hur ska domstolen kunna göra en riktig bedömning om vad som är barnets bästa när utredningen om hur barnets livssituation ser ut inte omfattar alla delar? En annan regional skillnad som belystes var den om hur socialtjänsten skötte sitt ansvar gällande tillsynen av de barn som placerats i familjehem. Här syntes en stor variation och allt från ett besök på flera år till regelbunden och god kontakt beskrevs. Eftersom socialnämnden har ett lagstadgat ansvar för alla barn som är placerade utanför sin familj kan detta resultat inte annat än ses som dels diskriminerande och dels alarmerande av andra orsaker, vilka ska belysas nedan. Andra fall av diskriminering barn emellan synliggjordes också i de olika granskningarna. En gemensam nämnare för många av fallen var att utfallet berodde på kommunens organisation av sin socialtjänst och dess förmåga att efterleva lagstiftningen snarare än lagstiftningen per se.

9.2 Barns rätt att komma till tals

Bestämmelser om barns rätt att komma till tals återfinns både i LVU och SoL. Här stadgas även att deras åsikter ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad.

För att kunna inta ett barnperspektiv utgör principen om att låta barnet uttrycka sina åsikter i frågor som rör dem, en viktig del. Ett resultat av Socialstyrelsens genomförda

rättsfallsundersökning belyser detta. Man fann att barn fyllda 15 år och som därmed ofta medverkade i domstolens LVU-förhandling på ett bättre sätt fick förmedlat sina upplevelser och åsikter om sin situation i domstolen, något som även till stora delar togs hänsyn till i domskälen. När de gällde de yngre barnen som inte själva deltog under förhandlingen tenderade deras situation att beskrivas mer generellt och fokus låg mer på föräldrarnas brister än vilka effekter detta fick för barnet. I denna situation uppstår en konflikt mellan olika rättigheter. Att små barn inte ska delta vid domstolsförhandlingar anses vara barnets bästa i de flesta fall. Men om barnets möjlighet att komma till tals begränsas av detta genom att de inte får möjlighet att själva ge sin syn på sin egen situation under förhandlingen och vuxna är oförmögna att på ett adekvat sätt förmedla ett barnperspektiv riskerar domstolen att fatta fel beslut. Något som inte heller kan anses vara barnets bästa. Generellt sett verkar äldre barn ha lättare att komma till tals även genom ombud då det offentliga biträdet i större utsträckning har kontakt med denna barngrupp. Att små barn inte på samma sätt får sin röst hörd är inte bara en brist i avseende rättigheten att komma till tals utan också ur ett diskrimineringsperspektiv.

För att barnet ska ha en rimlig chans att kunna uttrycka sina åsikter i de frågor som rör dem är det viktigt att barn delges väsentlig information om åtgärder och beslut. Även detta finns reglerat i SoL och LVU. Detta till trots visade socialstyrelsens rättsfallsgenomgång att det inte i något av de 35 granskade fallen fanns dokumentation om hur och vilken information som det unge fått ta del av samt vilken inställning han eller hon hade. Denna typ av brister är allvarliga i och med att de försvagar barnets ställning som en självständig individ i samhället. Åtgärder har dock vidtagits i omgångar, delvis tack vara påtryckningar från FN:s barnkommitté och en positiv trend har observerats.²⁴¹

9.3 Barns rätt till skydd

Eftersom utgångspunkten för denna uppsats är att undersöka huruvida den svenska lagstiftningen på ett heltäckande sätt skyddar de barn som far illa eller riskerar att fara illa hemma har utgångspunkten varit artikel 19 i Barnkonventionen. Denna artikel stadgar en skyldighet för konventionsstaterna att genom aktiva åtgärder, såväl lagstiftning som sociala åtgärder och utbildning, skydda barn mot fysiska och psykiska övergrepp från

---

²⁴¹ Socialdepartementet (2007)

vårdnadshavarens sida. Staten åläggs alltså dels att stifta lagar som uppnår artikelns syfte och dels att säkerställa att dessa lagar faktiskt får den effekt som var avsedd.²⁴²

Som en sammanfattning av ovan anförda analys kan konstateras att det i den svenska lagstiftningen återfinns bestämmelser som är stiftade för att tillvarata barnets rätt och samtidigt uppfylla Barnkonventionens krav. Även om det förvisso förekommer lagstiftning som syftar till att tillförsäkra barn deras rättigheter i svensk rätt har granskningen i denna uppsats visat att bestämmelserna i alla delar inte får den effekt som var avsedd. I vissa delar finns fortfarande oklarheter vad gäller rättstillämpningen. Ett sådant exempel är det oklara rättsläge som råder vid bedömningen som ska göras vid vårdnadsöverflyttningar. Osäkerheten gäller huruvida en god och regelbunden kontakt med den biologiska familjen hindrar genomförandet av en vårdnadsöverflyttning till familjehemmet. Egentligen råder det inga tvivel om vilken tolkning som ska göras utifrån ett strikt barnperspektiv, denna tolkning görs dock inte av samtliga domstolar, något som även strider mot barnets bästa. En osäker rättstillämpning gynnar ingen och speciellt inte barn som redan från början ofta har en svagare ställning i rättssystemet.

Ytterligare en identifierbar brist när det kommer till den praktiska tillämpningen är anmälningsskyldigheten för vissa yrkeskategorier, enligt 14 kap. 1 § SoL. Denna paragraf har successivt stärkts genom att omfatta en vidare personkrets mm. men detta till trots är anmälningsskyldigheten fortfarande tämligen låg. Syftet med bestämmelsen är att uppmärksamma barn som far illa och som annars inte skulle komma till socialnämndens kännedom. Paragrafen har emellertid inte fått avsedd effekt då många, trots en lagstadgad skyldighet, avstår att anmäla. På denna punkt är det tydligt att svensk rätt inte uppfyller det krav som artikel 19 i Barnkonventionen kräver.

Artikel 20 som är till för att stärka rättigheterna för de barn som har berövats sin familjemiljö och placerats i exempelvis fosterhem. De har rätt till särskilt skydd och stöd från staten. Som tidigare i denna analys har konstaterats brister många kommuner i sitt tillsyns- och uppföljningsansvar när de gäller dessa barn. Förutom att detta leder till en diskrimineringsproblematik leder det också till att staten inte uppfyller kraven i artikel 20 i sin lydelse, vilket även får indirekta följder. En förutsättning för att på ett bra sätt kunna följa upp barn i familjehem och på detta vis ansvara för deras välbefinnande, vilket är lagstadgat, krävs

---

²⁴² Art. 4 BK

förmodligen att barnet känner förtroende för sin kontakt hos socialtjänsten. Ett sådant förtroende byggs sannolikt inte upp om kontakten uppgår till något enstaka besök på flera år.

Sammanfattningsvis kan konstateras att en brist gällande någon rättighet ofta ger en dominoeffekt varpå andra grundläggande rättigheter inte heller tillgodoses tillräckligt.

10 Slutsats

För att uppfylla de krav som Barnkonventionens ställer krävs inte enbart en tillräcklig lagstiftning utan också att denna resulterar i ett praktiskt resultat som är tillfredställande ur ett barnperspektiv. Av det ovan anförda framgår att svensk sociallagstiftning, på det granskade området, till stora delar överrensstämmer med de uppställda kraven. Däremot råder det, på ett flertal områden, stora brister i den praktiska tillämpningen varför Sverige inte kan sägas uppfylla Barnkonventionen till fullo.

11 Diskussion

Det bör inledningsvis poängteras att syftet med detta arbete inte i första hand har varit att rikta kritik mot socialtjänstens arbete i stort, som i många delar utgör ett enormt viktigt inslag i det sociala samhällsskyddet. Att stora delar av en verksamhet fungerar på ett fullgott sätt är i och för sig glädjande men det är inte tillräckligt. Därför anser jag det angeläget att föra fram de brister som på olika sätt har uppmärksammats framför allt för att kunna vidta åtgärder för förbättring.

Enligt de granskningar som företagits i samband med denna uppsats anser jag att de finns relativt goda belägg för att socialnämnden och den underordnade socialtjänsten i flera fall misslyckas i sin utövning av socialrättslig reglering. Frågan man då bör ställa sig är var det brister. Det går naturligtvis alltid att hävda att lagstiftningen inte är tillräcklig eftersom den inte får avsedd effekt. Det finns naturligtvis fler faktorer, t.ex. ekonomiska, än lagstiftning som påverkar hur utfallet av olika lagregler blir men lagstiftning är ett kraftfullt och viktigt instrument. Istället för att ändra den lagstiftning som direkt reglerar det socialrättsliga området skulle man kunna komplettera denna med en mer övergripande lagstiftning som syftar till att förbättra efterlevnaden av de befintliga lagarna. Ett exempel på en sådan lagregel skulle kunna vara ett legitimationskrav för personal inom socialtjänsten, på samma sätt som inom det medicinska området.

En annan brist skulle kunna vara att de som har som ansvar för att genomföra bestämmelserna brister i sin tillämpning trots att de rättsliga förutsättningarna finns. Sociallagstiftningen är som tidigare nämnts, utformad som en ramlagstiftning där en del av tillämpningen tillåts anpassas till de enskilda förutsättningarna. En negativ effekt av detta är att fel person eller organisation på fel plats kan leda till en dålig tillämpning lika väl som det motsatta kan leda till en bra tillämpning.

Barnombudsmannen med flera har framfört krav på att Sverige bör överväga att ge Barnkonventionen rättslig ställning som lag som ett sätt att stärka barnets rättigheter. Ett av de argument som framförts av Barnombudsmannen är att man i Norge har genomfört en inkorporering. Detta har, enligt Barnombudsmannen, lett till en att de norska domstolarna tillämpar konventionen på ett mer självständigt sätt och att övriga delar av samhället har fått en vidgad kunskap om barnets rättigheter och att dessa generellt sett har stärkts.²⁴³ Sverige

---

²⁴³ Barnombudsmannen (2009)

som stat har dock ansett att det inte finns mycket att vinna på en inkorporering eftersom Sveriges lagstiftning är anpassad till Barnkonventionens krav. Med resultatet av denna uppsats i bakhuvudet kan man dock ifrågasätta om Sveriges ansträngningar verkligen är tillräckliga. Måhända finns det få eller inga bestämmelser som direkt kan påverka tillämpningen men liksom i Norge skulle en inkorporering kunna påverka samhällets syn på barnet som aktör, såväl inom det rättsliga området som i stort.

Något som framkommer i denna uppsats är att barn som själva får berätta sin utsaga i domstolen ger ett större intryck på rätten och hänsyn tas i större utsträckning till barnets åsikter i domskälen. De barn som är 15 år eller äldre ges ofta den möjligheten, yngre barn anses fara illa av att närvara.²⁴⁴ Däremot blir barnperspektivet bristande i de fall där barnet inte får möjlighet att närvara och direkt förmedla sin historia. Frågan jag ställer mig är om det alltid är till barnets bästa att inte vara med i domstolen, alldeles oberoende av vilken ålder barnet har. Jag har självfallet förståelse för att en domstolsförhandling kan förefalla traumatiskt för vissa barn dock ställer jag mig tveksam till att en sådan generell regel är barnets bästa i alla fall. På samma sätt som ett barn har rätt att komma till tals i de frågor som rör honom eller henne i förhållande till ålder och mognad borde det kunna åläggas myndigheterna att göra en bedömning av barnets förutsättningar att klara av att medverka under en domstolsförhandling.

Det har framkommit i denna uppsats att anmälningsskyldigheten som åligger vissa yrkesverksamma åtföljs i ganska låg grad. En anledning som uppges av personal inom förskola och skola till den låga anmälningsfrekvensen är rädslan för att förvärpa barnets situation eller sin egen relation med barnets föräldrar.²⁴⁵ Jag kan förvisso ha förståelse för denna synpunkt men samtidigt omöjliggör denna inställning socialtjänstens arbete. Att dessutom vara orolig för att försämra sin relation till barnets föräldrar anser jag vara ett tecken på en bristande barnperspektiv. Jag anser att ökad information från socialtjänsten sida gällande deras rutiner för att agera när en anmälan kommer in skulle förbättra anmälningsfrekvensen.

Samtliga av de brister som har påtalats i denna uppsats är allvarliga men särskilt allvarliga är de brister som förekommer inom tillämpningen av LVU då detta rör sig om en tvångslagstiftning. Tvångslagstiftningen ger myndigheterna långtgående befogenheter att

---

²⁴⁴ Se bl.a. 6 kap. 19 § FB, 21 kap. 12 § FB, 36 § LVU

²⁴⁵ Vahlne Westerhäll (2002) s. 93 ff.

ingripa i den enskildes integritet hos såväl vuxna som barn varför rättsäkerheten är yttersta vikt.

I förevarande uppsats har flera rapporter från Socialstyrelsen och Länsstyrelserna använts för att granska den praktiska tillämpningen av svensk sociallagstiftning. Trots att stora delar av materialet härstammar från samma källa anser jag det som tillförlitligt eftersom både Socialstyrelsen och Länsstyrelserna har som en av sina huvuduppgifter att granska socialtjänstens verksamhet. Dessutom har förhållandevis många kommuner synats i samtliga av rapporterna varför man på relativt goda grunder kan överföra resultatet på en nationell nivå.

När det gäller granskningen av frekvens gällande anmälningsplikt enligt 14 kap. 1 § SoL har det varit svårt att hitta landsomfattande statistik. Detta förklaras med att sådan statistik saknas vilket uppmärksammades i regeringens proposition 2006/07:129 *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.* I samma proposition uppmanades dock Socialstyrelsen att utarbeta ett nationellt system för att kunna genomföra datainsamlingar gällande den sociala barnvården.²⁴⁶

---

²⁴⁶ Prop. 2006/07:129 ss. 68-69

12 Referenser

Offentligt tryck

Prop. 1979/80:1 *om socialtjänsten*

Prop. 1981/82:168 *om vårdnad och umgänge m.m.*

Prop. 1989/90:28 *om vård i vissa fall av barn och ungdomar*

Prop. 1989/90:107 *om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter*

Prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals*

Prop. 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*

Prop. 1997/98:182 *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Prop. 2005/06:166 *Barn som bevittnat våld*

Prop. 2006/07:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*

Prop. 2006/07:129 *Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m.*

Prop. 2009/10:192 *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn*

SOU 1997:116 *Barnets Bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige*

SOU 2001:71 *Rättsinformation under 2000-talet: nuläge i Sverige och Europa, trender och policy*

SOU 2009:68 *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*

SoU 2005/06:31 *Socialtjänst*

Regeringsbeslut 53, S2007/4337/ST, 2007-05-03

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd

SOSFS 1997:15 *Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*

SOSFS 2003:16 *Socialstyrelsens allmänna råd om anmälan om missförhållanden enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453)*

SOSFS 2006:5 *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS*

SOSFS 2006:12 *Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga*

SOSFS 2009:22 *Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld*

Socialstyrelsens och länsstyrelsernas publikationer

Länsstyrelserna (2008) *Socialtjänsten och barnen - länsstyrelsens granskning av den sociala barn och ungdomsvården 2006-2007*. Stockholm: Länsstyrelserna

Länsstyrelsen i Västra Götalands Län (2008) *Barnavårdsanmälningar och utredningar 2008*. [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.socialstyrelsen.se/publikationerlansstyrelserna/barnavardsanmalningarochutredningar2008ivastragotalandslan/Sidor/default.aspx> [2010-11-07]

Socialstyrelsen (2006) *Barn och Unga i Socialtjänsten - utreda planera och följa upp beslutade insatser*. Stockholm: Socialstyrelsen

Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2006) *Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem. Uppföljning av lagändring enligt proposition 2002/03:53: Stärkt skydd till barn i utsatta situationer*. [Elektronisk] Tillgänglig:

<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2006/2006-109-27> [2010-11-07]

Socialstyrelsen (2009) *Barnets rätt och LVU - Om barnet i rättsprocessen*. [Elektronisk]

Tillgänglig: <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2009/2009-126-182> [2010-11-07]

Socialstyrelsen & Länsstyrelserna (2009) *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld - Alla kommuners ansvar. Slutrapport från en nationell tillsyn. 2008–2009.* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2009/2009-11-24> [2010-11-07]

Rättsfall

Göta hovrätt, mål nr T 1885-08, dom 2009-02-17

Hovrätten över Skåne och Blekinge län, mål nr 3004-07, dom 2008-09-08

Högsta domstolen, mål nr B 3193-05, dom 2005-11-02

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse

JO 1995/96 s. 313

Statsrapporter och sammanfattande slutsatser från FN:s barnrättskommitté

Committee on the Rights of the Child (2005) *Concluding Observations: Sweden CRC/C15/Add.248.* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://tb.ohchr.org/default.aspx?Symbol=CRC/C/15/Add.248> [2010-11-07]

Committee on the Rights of the Child (2009) *Concluding Observations: Sweden CRC/C/SWE/CO/4.* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC-C-SWE-CO-4.pdf> [2010-11-07]

Socialdepartementet (2002) *Sveriges tredje rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter - Om åtgärder och framsteg för att förverkliga konventionen om barnets rättigheter.* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/8894/a/33402> [2010-11-07]

Socialdepartementet (2007) *Sveriges fjärde periodiska rapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter om barnkonventionens genomförande under 2002-2007.* [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/108/a/88989> [2010-11-07]

Litteratur

Hammarberg, Thomas (1994) *FN-konventionen om barnets rättigheter.* Lund: Raoul Wallenberg Institute.

Juhlén, Karin, Hodgkin, Rachel & Newell, Peter (2008) *Handbok om barnkonventionen.* Stockholm: UNICEF.

Kaldal, Anna (2010) *Parallella processer – en rättsvetenskaplig studie i riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*. Stockholm: Jure Förlag.

Lindgren, Magnus, Pettersson, Karl-Åke & Hägglund Bo (2001) *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Stockholm: Jure Förlag.

Mattsson, Titti (2010) *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*. Malmö: Liber.

Norström, Carl & Thunved, Anders (2009) *Nya sociallagarna*. Stockholm: Norstedts Juridik. 22. Uppl.

Schiratzki, Johanna (2006) *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur.

Vahlne Westerhäll, Lotta (red.) (2007) *Legitimitetsfrågor inom socialrätten*. Stockholm: Nordstedts Juridik.

Vahlne Westerhäll, Lotta (red.) (2002) *Rättssäkerhetsfrågor inom socialrätten*. Stockholm: Nordstedts juridik.

Övrigt

Barnombudsmannen (2009) *Barnkonventionens rättsliga ställning i Sverige*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.barnombudsmannen.se/Adfinity.aspx?pageid=7560> [2010-11-07]

Brottsförebyggande rådet (2009) *Anmälda brott - slutlig statistik för år 2009*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.bra.se> [2010-11-07]

Dahl, Birgitta & Lönnerblad, Véronique (2009) Gör FN:s barnkonvention till lag. *Svenska Dagbladet*. 14 februari. [Elektronisk] Tillgänglig: http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/gor-fns-barnkonvention-till-lag_2468587.svd [2010-11-07]

Nationellt Råd för Kvinnofrid (2002) *Se till mig som liten är - när pappa slår mamma*. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/fulltext/102> [2010-11-07]

UN Office of the High Commissioner for Human Rights (1997) *Fact Sheet No. 10 (Rev.1), The Rights of the Child*. mars. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/479477390.html> [2010-11-07]